

Hvordan bekjempe hat mot minoriteter

18.12.2023

Innholdsfortegnelse

Forord	3. Hatefulle ytringer, diskriminerende holdninger og handlinger
Sammendrag og anbefalinger	4. Hva viser forskning om holdninger?
Summary and recommendations	5. Intervjuer med personer som tilhører minoritetene
1. Hvilken skade gjør hatefulle ytringer?	6. Metodene vi har brukt i arbeidet med denne rapporten
2. De nasjonale minoritetene	

Forord

Den norske Helsingforskomité er en norsk menneskerettighetsorganisasjon med virksomhet i Norge, Øst-Europa, Sentral-Asia og globalt. Vi støtter menneskerettighetsarbeid i regi av sivilsamfunnsorganisasjoner og driver prosjekter for å dokumentere og bekjempe straffrihet for brudd på menneskerettighetene. Vi samarbeider med parlamentarikere som fremmer religions- og trosfrihet ([IPPFoRB](#)), og er medlem av noen av de største internasjonale nettverkene av menneskerettighetsorganisasjoner, som [FIDH](#) og [CICC](#).

Helsingforskomiteen arbeider for at alle mennesker, uansett etnisk, religiøs eller seksuell identitet, skal ha grunnleggende friheter, kunne delta i frie og demokratiske valg og nyte godt av rettssikkerhet. Lover og regler må være lik for alle. Vi bruker mange forskjellige metoder, som å rapportere om menneskerettighetsbrudd, observere valg, utvikle databaser med dokumentasjon og å undervise. Vi publiserer artikler, rapporter, bøker og videointervjuer og deltar i kampanjer for å få myndigheter til å sette menneskerettighetene først. Gjennom sosiale medier øker vi bevisstheten og den politiske viljen til å konfrontere overgrep og respektere menneskerettighetene.

En betydelig del av vår virksomhet er viet å styrke arbeidet til menneskerettighetsorganisasjoner og -forsvarere, varslere, journalister og advokater. Vi er spesielt opptatt av å støtte enkeltpersoner, grupper og nettverk som er mest utsatt.

Helt siden Helsingforskomiteen ble startet i 1977 har situasjonen for minoriteter vært et viktig tema. I Norge har vi vært opptatt av samenes situasjon, men særlig av hvordan den norske statens langvarige politikk for å assimilere de reisende (romanifolket/taterne) har hatt store skadevirkninger og ført til brudd på menneskerettighetene og de verdiene som de beskytter.

Personer fra de reisende tok kontakt med Helsingforskomiteen på 1990-tallet for å fortelle sine historier. Dette var medvirkende til at det ble igangsatt forskning om romanifolkets historie og situasjon i Norge i regi av Forskningsrådet.¹ I 2008 arrangerte vi en nasjonal høring om situasjonen til folkegruppen og i 2009 ble en omfattende [rapport](#) publisert.

Helsingforskomiteen bidro dermed til at en offisiell [granskning](#) av den norske romanipolitikken ble gjennomført av det såkalte Vollebæk-utvalget. Siden etablerte Stortinget en [sannhets- og forsoningskommisjon](#) for samene, kvenene/norskfinnene og skogfinnene, som leverte sin rapport 1. juni 2023. Den konkluderte blant annet med at «[f]ornorskingspolitikk og urett har dyptgående negative konsekvenser for gruppenes kultur, språk, helse og tradisjonelle næringer. ... fornorskingen har rammet mye bredere, og vært mer inngripende på flere samfunnsområder enn tidligere kjent. Særlig barn og unge har blitt rammet av fornorskingstiltak gjennom hele fornorskingshistorien.»²

1 Mye av denne forskningen er presentert i Bjørn Hvinden (red.), *Romanifolket/taterne og det norske samfunnet* (Bergen: Fagbokforlaget, 2000).

2 Dokument 19 (2022-2023) *Sannhet og forsoning: grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. Avgitt til Stortingets presidentskap 1. juni 2023, side 625 (<https://bit.ly/3SdAn0l>).

Det er positivt at den norske staten – som disse granskningene viser – har endret politikken fra assimilasjon til aksept og støtte til personer med en annen etnisk og kulturell identitet enn majoritetsbefolkningen har. Men som vi viser i denne rapporten henger mye igjen fra den tiden hvor lover og politikk motarbeidet *samisk, kvensk, skogfinsk, romani, romer og jødisk* identitet innenfor Norges grenser.

Rapporten bygger på et omfattende prosjekt i Helsingforskomiteen, som ble støttet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (BUFdir): «Tiltak mot rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer». I tillegg til forfatteren deltok flere ansatte i gjennomføringen av prosjektet. Mina Skouen bidrog med prosjektledelse og innhenting av informasjon og Lasse Thomassen til innhenting av informasjon og produksjon av materiale for sosiale medier. Tidligere generalsekretær og seniorrådgiver Bjørn Engesland gjennomførte et stort antall intervjuer og møter med enkeltpersoner og organisasjoner.

Rapporten representerer ikke et sluttpunkt for Helsingforskomiteens engasjement for de nasjonale minoritetene i Norge. Vi ønsker å forbli en aktør som setter viktige spørsmål på agendaen og bidrar til å styrke rettighetene for minoritetene.

Berit Lindeman

Generalsekretær

Oslo 14. desember 2023

Sammendrag og anbefalinger

De nasjonale minoritetene var ofre for hardhendt assimileringpolitikk frem til 1970-80-tallet. Målet var å gjøre minoritetene mest mulig lik majoritetsbefolkningen. Det var en enveisprosess, der de som ble assimilert skulle tvinges til å endre sine grunnleggende kulturelle verdier og livsstil, mens flertallet ikke gjorde noen justeringer. Assimilering er forskjellig fra integrering ved at sistnevnte innebærer en toveis prosess, både majoritet og minoritet tilpasser seg samliv.

Da norske myndigheter tok et oppgjør med denne politikken på slutten av 1900-tallet, gjorde de Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter og andre menneskerettighetskonvensjoner til grunnlaget for Norges minoritetspolitikk. Fem grupper ble i denne prosessen identifisert som nasjonale minoriteter: jøder, kvener/norskfinner, skogfinner, romer ('sigøynere') og romanifolk/tatere.

Rammekonvensjonen spesifiserer minimumsstandarder for statenes politikk for nasjonale minoriteter, samt mål som statene forplikter seg til å oppnå. Statlige myndigheter skal legge forholdene til rette for personer som ønsker å identifisere seg som nasjonal minoritet. De skal kunne uttrykke og utvikle sin identitet, sitt språk og sin kultur.³

Som rapporten viser, har politikken hatt blandete resultater. Rammekonvensjonen er ikke fulgt opp med nasjonal lovgivning. Minoritetenes språk og kultur er nesten usynlige i det offentlige rom og mange frykter at hvis de blir mer synlige vil de bli utsatt for diskriminering, hatefulle ytringer og trakassering. Hatefulle ytringer – uansett om de er straffbare eller ikke – har store negative konsekvenser for gruppene og utgjør et betydelig samfunns- og demokratisk problem.

Selv om de nasjonale minoritetene formelt sett har de samme rettighetene som resten av befolkningen, opplever mange av dem fordommer og negative holdninger som andre ikke møter. I det prosjektet som denne rapporten bygger på har vi snakket med mange fra gruppene og funnet at slike problemer langt fra er løst.

Selv om de har status som nasjonal minoritet, med rettigheter til egen kultur og språk, forteller mange at det kan være vanskelig å uttrykke sin identitet, ta vare på eller lære seg språket og at arven fra den tidligere politikken med å assimilere gruppene fortsatt finnes. Sjikane og hets sitter særlig løst på sosiale medier, men negative holdninger kan komme til uttrykk også i mange andre situasjoner. Ofte har lokale myndigheter liten kunnskap og forståelse for gruppenes utfordringer og rettigheter.

For personer som tilhører minoritetene kan det være et vanskelig dilemma: skal jeg risikere å møte hat og fordommer fordi jeg uttrykker min identitet og gjør krav på rettigheter eller skal jeg ligge lavt for å unngå dette? Mange gjør det siste og ønsker ikke å identifisere seg som nasjonal minoritet – i hvert fall ikke offentlig.

3 For mer informasjon om hvilke muligheter Rammekonvensjonen gir for de nasjonale minoritetene til å fremme sin kultur, sitt språk og sin identitet, se Den norske Helsingforskomité's *Veileder om å være minoritet* (<https://www.nhc.no/veileder-om-a-vaere-minoritet/>).

Et problem for jødene er at hatefulle ytringer (og handlinger) øker med konfliktnivået mellom Israel og palestinske myndigheter og organisasjoner. Krigen etter Hamas' brutale angrep mot Israel 7. oktober 2023 har negative konsekvenser for de norske jødene.

På bakgrunn av den norske historien med assimilering og fornorsking, de belastende erfaringene personer som tilhører minoritetene forteller om og de negative holdningene til minoritetene i majoritetsbefolkningen som ulike undersøkelser avdekker bør myndighetene arbeide langs i hvert fall tre akser:

(1) De må støtte og gi full aksept til personer som ønsker å leve som minoritet, både når det gjelder å ivareta kultur, språk og å sikre personer mot diskriminering og hatefulle ytringer. Myndigheter både på lokalt og sentralt hold må kjenne til de rettighetene som minoritetene har og lære seg hvordan de skal håndtere de spørsmålene som oppstår innenfor skole, helse, arbeidsliv, sosiale støtteordninger, barnevern og så videre.

For å få gjennomslag for minoritetsrettigheter på alle nivåer i den norske myndighetsstrukturen bør det vedtas en egen lov om minoritetene i tråd med prinsippene i Rammekonvensjonen. Erfaringene så langt tyder på at å forankre den norske politikken i en internasjonal konvensjon ikke virker godt nok. Kommunale myndigheter forholder seg først og fremst til norske lover, ikke til internasjonale konvensjoner.

(2) Kunnskap og bevisstgjøring om minoritetenes status og rettigheter må formidles til *hele* befolkningen så langt som mulig. Her har skolen en viktig oppgave i samarbeid med organisasjoner og enkeltpersoner fra minoritetene. Organisasjoner som arbeider mot rasisme og hatefulle ytringer, kan også spille en viktig rolle.

Sentrale myndigheter bør støtte opp om minoritetenes status ved handlingsplaner mot hatefulle ytringer og diskriminering. Det er gledelig at regjeringen vil arbeide med en ny handlingsplan mot antisemittisme,⁴ men den bør også utarbeide en generell handlingsplan mot hatefulle ytringer med søkelys på de nasjonale minoritetenes situasjon.

Til syvende og sist handler disse to punktene om å gjøre både samfunnet og myndigheter «vant» til fullt ut å akseptere og støtte de rettighetene minoritetene har fått anerkjennelse for. En slik prosess vil koste noe. Men det er viktig å huske at den største kostnaden bæres av personer som tilhører minoritetene. Når de blir mer synlige og flinkere til å gjøre bruk av sine rettigheter tyder mye på at de også blir mer utsatte. Derfor er tiltak langs en tredje akse nødvendig.

(3) Det er behov for et lavterskeltilbud på nett for å «melde fra om opplevd eller observert hatprat/hets, uavhengig av om de konkrete hendelsene er politianmeldt», slik Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) har anbefalt.⁵ Tiltaket er viktig av flere grunner, både for å hjelpe ofre for hatefulle ytringer med å finne rette instans å klage til, men også for å skape bedre oversikt over omfanget. Ifølge NIMs undersøkelse er det «svært høye mørketall knyttet til omfanget av hatprat/hets mot samer og nasjonale minoriteter».⁶ Svært få av de som blir utsatt for slike hatefulle ytringer klager på det, og få av de som observerer det griper inn.

4 Dagsavisen, «Ny handlingsplan mot antisemittisme», 4. november 2023 (<https://bit.ly/3FODEMa>).

5 Norges institusjon for menneskerettigheter, *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*, Oslo 26. august 2022 (<http://bit.ly/3E3bkWa>), side 15.

6 *Ibid.*

I tillegg bør politiet prioritere å etterforske saker som faller innen straffelovens bestemmelser. Politiet har flere virkemidler, som politiets nettpatrulje,⁷ men profilerte saker for domstolene vil sende et sterkt signal om at særlig skadelige ytringer er straffbare. Det kan dreie seg om hatefulle ytringer, trusler, å oppfordre til straffbare handlinger eller ytringer som er ment for å skremme, plage eller personforfølge.

Ytringsfriheten står – og bør stå – sterkt i Norge. Men den er ikke – og bør ikke være – absolutt. Lovhjemler som ikke blir brukt selv om sakene de kunne brukes på finnes undergraver lovens kraft som oppdrager, forebygger og irttesetter.

7 Politiet, «Hatefulle ytringer» (<https://bit.ly/3Qtw2Ub>).

Summary and recommendations

The national minorities were victims of heavy-handed assimilation policies until the 1970-80s. The aim was to make the minorities as similar as possible to the majority population. It was a one-way process, where those who were assimilated would be forced to change their basic cultural values and lifestyle, while the majority made no adjustments. Assimilation differs from integration in that the latter involves a two-way process, with both majority and minority adapting to living together.

When the Norwegian authorities abandoned these policies at the end of the 20th century, they made the Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities and other human rights conventions into the basis for Norway's new minority policies. In this process, five groups were identified as national minorities: Jews, Kvens/Norwegian Finns, Forrest Finns, Roma people ('gypsies'), and the Romani people/travellers.

The Framework Convention specifies minimum standards for the state's policy for national minorities, as well as goals that the state undertakes to achieve. State authorities must facilitate the conditions for persons who wish to identify themselves as a national minority. They must be able to express and develop their identity, their language, and their culture.

As the report shows, the policy has had mixed results. The Framework Convention has not been followed up with national legislation. The language and culture of the minorities are almost invisible in the public sphere and many fear that if they become more visible, they will be more exposed to discrimination, hate speech, and harassment. Hateful speech – regardless of whether it is punishable or not under Norwegian law – has major negative consequences for the groups and constitutes a significant social and democratic problem.

Although persons belonging to the national minorities formally have the same rights as others, many of them experience prejudice and negative attitudes that others do not encounter. In the project on which this report is based, we have spoken to many persons from the groups and found that such problems are far from resolved.

Although they have the status of a national minority, with rights to their own culture and language, many said that it can be difficult to express their identity and learn the language and that the legacy of the previous policy of assimilating the groups still exists. Harassment and incitement are particularly prevalent on social media, but negative attitudes can also be expressed in many other situations. Local authorities often have little knowledge and understanding of the groups' challenges and rights.

For people who belong to minorities, it can be a dilemma: should they risk encountering hatred and prejudice because they express their identity and claim rights, or should they lie low to avoid this? Many do the latter and do not want to identify themselves as a national minority – at least not publicly.

A particular problem for the Jews is that hate speech (and actions) increase with the level of conflict between Israel and the Palestinian authorities and organizations. The war following Hamas's brutal attack on Israel on 7 October 2023 has negative consequences for the Norwegian Jews.

Against the background of Norway's history with assimilation and Norwegianization, the negative experiences people who belong to the minorities talk about, and the prevalence of negative attitudes towards the minorities in the majority population highlighted by various recent surveys, the authorities should work along at least three axes:

(1) They must support and give full acceptance to people who want to live as a minority, both when it comes to safeguarding culture and language and protecting people against discrimination and hateful expressions. Authorities both at local and central level must know the rights that minorities have and learn how to deal with the issues that may arise within schools, health, working life, social support schemes, child welfare and so on.

To gain traction for minority rights at all levels in the Norwegian government structure, a separate law on minorities should be adopted in line with the principles of the Framework Convention. Experience so far suggests that anchoring Norwegian policy in an international convention does not work well enough. Municipal authorities relate primarily to Norwegian laws, not to international conventions.

(2) Knowledge and awareness of the status and rights of minorities must be communicated to the entire population as far as possible. Here, the school has an important task in collaboration with organizations and individuals from the minorities. Organizations that work against racism and hate speech can also play an important role.

Central authorities should support the status of minorities through action plans against hate speech and discrimination. It is positive that the government will work on a new action plan against anti-Semitism, but it should also draw up a general action plan against hate speech with a spotlight on national minorities.

Ultimately, these two points are about getting both society and authorities “used” to fully accept and support the rights for which minorities have received recognition. Such a process will cost something. But it is important to remember that the biggest cost is borne by people belonging to the minorities. When they become more visible and better at making use of their rights, there are many indications that they will also become more vulnerable. Therefore, measures along a third axis are necessary.

(3) There is a need for a low-threshold online service to report on experienced or observed hate speech, regardless of whether the specific incidents have been reported to the police, as Norway's Institution for Human Rights (NIM) has recommended. The measure is important for several reasons, both to help victims of hate speech find the right complaint mechanism and to create a better overview of the prevalence of hateful expressions.

According to NIM's 2022 survey on attitudes towards Sami and national minorities, there are “very high uncertainty relating to the extent of hate speech towards the Sami and national minorities”. Very few of those who are subjected to such speech complain about it, and few of those who observe it intervene.

In addition, the police should prioritize investigating cases that fall within the provisions of the Criminal Code. The police have several tools, such as the police online patrol, but high-profile cases before the courts will send a strong signal that particularly harmful speech is punishable. It may involve hateful speech, threats, incitement to criminal acts or speech intended to intimidate or harass.

Freedom of expression is – and should be – strong in Norway. But it is not – and should not be – absolute. Legal remedies that are not applied even if the cases on which they could be exist undermine the law's power to educate, prevent and rebuke.

1. Hvilken skade gjør hatefulle ytringer?

Hat mot minoriteter kan komme til uttrykk på mange måter. I denne rapporten er det verbale ytringer vi er opptatt av, selv om kroppsspråk, bilder og kunstneriske uttrykk også kan uttrykke hat. Det er særlig alvorlig når hatefulle ytringer fører til diskriminering eller vold. Et viktig argument i debatten om hvilke hatefulle ytringer eller hets som bør forbys, er nettopp at noen av dem kan føre til at personer blir utsatt for slike overgrep. Men andre kanskje mer subtile ytringer kan også gjøre stor skade ved at de fører til at personer mister selvtillit, slutter å engasjere seg og trekker seg ut av samfunnet.

Vi setter søkelys på hatefulle ytringer som rammer personer i de nasjonale minoritetene. Dessverre er problemet med hatefulle ytringer mye større i dagens Norge. For eksempel er kvinnelige politikere, personer som engasjerer seg mot gjengvold og de som engasjerer seg i offentlige debatter på sosiale medier utsatt. Kvinner er generelt mer utsatt enn menn, og menn kommer med flere hatefulle ytringer enn kvinner. Mange av de som deltar i debatter på Facebook, har opplevd å få nedsettende eller krenkende kommentarer rettet mot seg. Yngre ser ut til å være mer utsatt enn eldre, men oppgir også oftere at de selv har kommet med krenkende ytringer. Mange opplever hat og hets på bakgrunn av hudfarge, etnisitet eller nasjonalitet.⁸

Selv om problemet angår mange i det norske samfunnet, er det grunn til å tro at personer som tilhører de nasjonale minoritetene er særlig sårbare. Det skyldes deres historie i Norge, hvor de ofte ble utstøtt, diskriminert og utsatt for assimilerende tiltak fra myndighetenes side. Den historiske arven gjør at de kan ha «mindre å gå på» og at negative holdninger mot dem lever videre i befolkningen. Det er derfor ekstra viktig å bekjempe hatefulle ytringer mot dem.

Men hva er hat? Er det ikke litt overdrevet å snakke om «hat mot minoriteter» i dagens Norge? Det kan nok finnes motvilje, fordommer, negative stereotyper og nedsettende holdninger – det vil mange være enig i – men *hat* mot minoriteter?⁹ Går vi til ordbøkene blir hat definert som varig og sterk motvilje mot noen. Hatet er ikke fornuftsstyrt og ikke nødvendigvis en reaksjon på en tidligere urett, men kan være en blanding av negative følelser som «avsky og forakt, svik og skuffelse».¹⁰

Filosofen Knud E. Løgstrup (1905-1981) legger til at det nok kan være grunner til hatet, men de kommer fort i bakgrunnen. En fortidig urett kan være startskuddet, men så lever ofte hatet sitt eget liv. 'Hatet' mangler vilje til kommunikasjon og et oppgjør som kunne rense luften. Vrede og sinne uttrykker seg i oppgjør og utbrudd, mens hatet kretser om den andre, uten vilje til å finne ut av det.

«Det oprindelige konfliktstof mister mere og mere sin betydning. Det reduceres til bare brændstof for hadet, der også kan hente det alle mulige andre steder. Alt hva den anden gør og er, nærer hadet. Hadets forhold til

8 Likestillings- og diskrimineringsombudet, *Hatefulle ytringer på nett*, 2021 (<https://bit.ly/3tOtvMT>).

9 En stereotypi er en «generalisert forestilling om hvordan en bestemt gruppe mennesker er, for eksempel om visse nasjonaliteter eller yrkesgrupper. Denne type forestilling endres ikke ved konfrontasjon med individer fra de respektive gruppene selv om disse individenes egenskaper ikke stemmer overens med stereotypien.» Store Norske Leksikon (<http://bit.ly/3lXGqjl>).

10 Wikipedia, «Hat» (<https://bit.ly/3GPBtHU>) og Bokmåls- og Nynorskordboka (<https://ordbokene.no/bm,nn/hat>).

dets «materiale» ender ret snart med at blive rent tilfældigt. Der er ingen sag mere mellem parterne. Den anden skal tilintetgøres.»¹¹

Det betyr ikke at den som hater er ute av stand til å gi en begrunnelse. Vedkommende vil som regel kunne henvise til grunner som at den man hater ikke er til å stole på, han eller hun har tidligere sviktet, løyet og lurt en, eller representerer verdier og holdninger som ødelegger samfunnet.

I møtet med minoriteter – som kan være grupper av samfunnet som skiller seg ut ved etnisitet, språk, kultur, nasjonalitet, seksuell legning, kjønnsidentitet, religion eller ideologi – kan hatet ta på seg «en representativ oppgave». Man hater på vegne av samfunnet eller grupper som på en eller annen måte føler seg truet av den eller de man hater. Hatet kan også være uttrykk for avmakt, som også kan være kilde til destruktiv adferd og angrep.

Mens sinne, vrede og skuffelse kan avsluttes i et utbrudd eller oppgjør, så lever hatet ofte sitt eget destruktive liv. Det kan være vanskelig å overvinne, men ikke umulig. Konfrontasjon og oppgjør er en vei. Konfliktstoffet som tross alt er der, må komme til ordet. Hatet må avkles, og det kan skje gjennom personlige møter, opplysning og refleksjon.

Konfliktstoffet i forhold til de nasjonale minoritetene i Norge er blant annet historiske og feilaktige forestillinger om at de utgjorde en trussel mot norsk sikkerhet, slik som personer av finsk opprinnelse og samene. Andre forestillinger var at romer og romanifolk ikke var i stand til å leve i et moderne samfunn, at de var upålitelige, hadde en hedensk og usivilisert kultur eller at de rett og slett var mindre intelligente.

Jødene har vært gjenstand for en rekke påstander om at de utgjør en trussel mot samfunnets religion, kultur, politikk og økonomi. Grunnlovens tidligere innreiseforbud for jødene ble blant annet begrunnet med at «jødene var grådige, for mektige, for dyktige innen handel, at deres mål var verdensherredømme, og at deres tro ikke lot seg forene med Grunnloven».¹²

En omfattende undersøkelse foretatt av EUs kontor for grunnleggende rettigheter (FRA) i 2018 viser at blant de over 16 500 jødene som svarte om opplevd antisemittisme i dagens EU, var de mest utbredte beskyldningene at:

- «Israelere oppfører seg som nazister mot palestinere» (51 %)
- «Jøder har for mye makt» (43 %)
- «Jøder utnytter Holocaust-offerstatusen til sine egne formål» (35 %)

11 Knud Ejler Løgstrup, *Den etiske fordring*, Gyldendal, København 1956, side 45.

12 Vibeke Kieding Banik, «Jødernes historie i Norge», i Store norske leksikon (<https://bit.ly/3mBwzoR>).

Slike uttalelser er særlig utbredt i sosiale medier, etterfulgt av andre medier og ved politiske arrangementer.¹³ Undersøkelsen viser at selv om nye forestillinger er kommet til, knyttet til konflikten mellom Israel og palestinerne, lever også noen av de gamle stereotypene videre.

Det er ingen tvil om at politikken med å assimilere minoritetene i Norge til langt inn i etterkrigstiden var rasistisk motivert. Tankegangen var at personer som tilhørte en av minoritetene bare kunne bli reddet ved å gjøre vedkommende så «norsk» som mulig.¹⁴

Generelt omfatter 'rasisme' praksis eller meninger som deler mennesker inn i separate biologiske grupper. 'Rasisten' mener at det er en årsakssammenheng mellom nedarvede fysiske trekk og personlighet, intellekt, moral, kultur og adferd. Påstanden er at noen raser rett og slett er overlegne og mer verdifulle enn andre.

Rasistiske ideer var til stede i forsøkene på å legitimere assimileringspolitikken overfor minoritetene på 1900-tallet, særlig når det gjelder romanifolket og samene, og i mindre grad folk av finsk opprinnelse (kvener, skogfinner). Ifølge disse ideene ble samene og romanifolket «hjulpeløse» ved å kvitte seg med sine språk, religioner, klesstiler eller andre kulturelle trekk som signaliserte minoritetsidentitet. I stedet fikk de tilgang til en «blomstrende og overlegen» norsk kultur.

Når det gjaldt fornorskningen av kvenene/norskfinnene, var bakgrunnen heller en kombinasjon av utdanningspolitiske ambisjoner, nasjonsbygging, samt et ønske om sterkere grensesikkerhet i nord. Konsentrasjonen av kvener i landsbyer og småbyer nær den finske grensen ble sett på som et sikkerhetsproblem fra 1800-tallet og fram til andre verdenskrig. Kvenenes lojalitet til den norske stat, og til en viss grad samenes, ble satt under tvil. I denne sammenheng var fornorskningen et verktøy for å forsvare norsk territorium.

Norge valgte hovedsakelig å forsvare sin territorielle integritet med kulturelle og religiøse virkemidler, som å reise kirker og symboler på norsk kultur for å øke synlighet og tilstedeværelse i omtvistede områder. Siden noen av samene fulgte reinen sin over landegrensene, undergravde de etter myndighetenes syn bestrebelsene på å sikre territoriet til Norges nordligste fylke.

I løpet av 1900-tallet, og særlig etter andre verdenskrig, trakk Finnmark stadig til seg mer økonomiske investeringer. Det ble bygget vannkraftverk og etablert gruver og annen økonomisk virksomhet som økte presset på tradisjonelle territorier for reindrift. Aktuelle eksempler er utvikling av vindmølleparker, som kan innebære store inngrep i samiske reinområder. Slike konflikter mellom samiske og private eller statlige økonomiske interesser har en lang historie og har bidratt til å legitimere fornorskingspolitikk.

Til forskjellige tider var det ulike syn på om det var gjennomførbart å assimilere minoritetene. Noen mente at gruppene ikke var intellektuelt eller moralsk i stand til å bli en del av norsk kultur på grunn av deres påståtte

13 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Experiences and perceptions of antisemitism: Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU*, Vienna 2018, side 12.

14 Gunnar M. Ekeløve-Slydal, "Past Wrongdoing Against Romani and Sámi in Norway and the Prism of Modern International Criminal Law and Human Rights" in Morten Bergsmo, Wolfgang Kaleck and Kyaw Yin Hlaing (editors), *Colonial Wrongs and Access to International Law*, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, 2020, sidene 552-554 (<https://www.toaep.org/ps-pdf/40-bergsmo-kaleck-kyaw>).

«mindreverdige biologiske egenskaper». Særlig i mellomkrigstiden stod slike tanker sterkt, og resulterte i forslag om å tvangssterilisere alle medlemmer av romanifolket.

Romanifolket ble ofte fremstilt som sosialt og intellektuelt mindreverdig; til tider ble slike karakteristikk også brukt om samene. Andre ganger var det samenes «hedenske» religion og «usiviliserte» livsstil som var grunnlag for fornorsknings- eller assimileringspolitikken.

Fra slutten av 1800-tallet var det sterke bevegelser i Norge for å øke beskyttelsen av sosialt vanskeligstilte barn, blant annet ved å sørge for deres utdanning og at de ble rettskafne og hardtarbeidende. Norge var blant de første statene i verden som hadde et offentlig barnevern. Men ideer om å beskytte barn, for deres eget og for samfunnets beste, smeltet ofte sammen med nedsettende oppfatninger om minoriteter. Som i Australia, Canada og New Zealand ble tiltak rettet mot barn og familier en del av politikken for å legge til rette for assimilering av minoriteter.

Blant eliter og store deler av befolkningen rådde et syn om at folket i den unge norske staten skulle være så enhetlig som mulig. Denne ideologien tok sikte på å påtvinge den protestantiske kristentroen, norsk kultur og sterk lojalitet overfor staten. I motsetning til samer og kvener som bodde i nord, ble romanifolket aldri sett på som et sikkerhetsproblem. De ble imidlertid sett på som en trussel mot å nå målet om et enhetlig samfunn.

På denne måten ble det å ta vare på romanibarn et middel til å undertrykke romanikulturen og legge til rette for assimilering. Tilsvarende hadde det noe mindre inngripende internatskolesystemet i Finnmark som mål å svekke båndene mellom barna og deres samiske familie og kultur, og overføre dem til norsk språk og kultur.

Selv om den norske staten siden 1980-tallet har tatt et oppgjør med politikken om å assimilere minoritetene, kan denne politikken fortsatt bidra til å opprettholde hat og fordommer.

For det første bidro den over tid til å forsterke eller skape *negative bilder* av personer som tilhørte minoritetene. Ikke fordi de hadde gjort noe galt, men fordi de tilhørte en gruppe som ble gitt mange negative merkelapper for å begrunne politikken. Disse negative merkelappene kan fortsatt være bensin på hatets bål.

For det andre førte politikken til *sosiale og økonomiske problemer* blant gruppene som kan brukes mot dem. Ifølge sluttrapporten til Vollebæk-utvalget, «Assimilering og motstand», har mange romanifolk

«en sterk mistillit til, og i noen tilfeller frykt for, norske myndigheter. Mistilliten er knyttet til tidligere overgrep og assimileringspolitikken. Denne går i arv til nye generasjoner, og blir også vedlikeholdt gjennom fortsatt diskriminering og negative holdninger til minoritetsgruppen i dag. Den bidrar slik til at også mange unge som ikke selv ble utsatt for assimileringspolitikken, opplever at de står på siden av storsamfunnet. ...

Utvalgets undersøkelser av to generasjoner som ble utsatt for Misjonens assimileringstiltak, viser et oppsiktsvekkende høyt dødelighetsnivå. Her finner man i tillegg et betydelig lavere utdanningsnivå enn i befolkningen generelt. Når denne gruppen kommer så dårlig ut, er det åpenbart at politikken og virksomheten som ble ført, var skadelig for gruppen som helhet og for enkeltpersoner som ble berørt. Tateres/romanifolks tilgang til offentlige tjenester er svekket på grunn av mistilliten de har til offentlige myndigheter, og mangelen på forståelse for tateres/romanifolks spesielle historie og erfaringer hos offentlige instanser.»¹⁶*[Block footnote omitted]*

Virkningene av fortidens assimilering kan være at utdanningsnivå, sosiale forhold og andre levekårsindikatorer kan være lavere for gruppen enn for gjennomsnittet i befolkningen. Dermed kan noen feilaktig tolke det slik at den tidligere mistilliten til gruppen *ikke* var ubegrunnet: de var og er snyltere og NAV-klienter.

For det tredje finnes det mange eksempler på at overgriperen underbygger sitt hat ved å snu overgripssituasjonen på hodet. En underliggende forestilling kan være at «dere var nok selv skyld i at vi så ned på dere, hatet dere og straffet dere, fordi dere ikke oppførte dere, tenkte og handlet slik dere burde.» Selv om regjeringen ved flere anledninger har bedt minoritetene om unnskyldning for fortidig urett på vegne av staten, betyr det ikke at det er konsensus i hele befolkningen om at det var staten og folkeflertallet som hadde «skylden». Oppfatninger om at «de fikk som fortjent», kan være seiglivede.¹⁶

Noen vil kanskje innvende at, ja kanskje finnes det fortsatt et hat mot minoriteter i Norge, men er det egentlig så farlig. Vi har jo ordninger og støttetiltak som gjør at alle langt på vei kan realisere sine drømmer. At man risikerer å få høre noen hatefulle ytringer trenger ikke å være så skremmende. Ingen bør la seg stanse av det.

Men da glemmer man hvor skadelige ytringer kan være, både for den enkelte og for det «klima» de skaper i samfunnet. De kan bidra til å stanse både drømmer, karriere og underminere helse og lykke. Ofte kan frykten for å bli møtt med hatefulle ytringer og trakassering være nok til å stoppe personer fra å ytre seg.

Få har sammenfattet budskapet i ytringer av hat bedre enn den australske filosofen Jeremy Waldron:

«Ikke la deg lure til å tro at du er velkommen her. Samfunnet rundt deg kan virke gjestfritt og ikke-diskriminerende, men sannheten er at du ikke er ønsket, og du og familiene dine vil bli skutt, ekskludert, slått og drevet ut, når vi kan slippe unna med det. Vi må kanskje holde en lav profil akkurat nå. Men ikke bli for komfortabel. Husk hva som har skjedd med deg og din type tidligere. Vær redd.»¹⁷

Som vi skal se, er ikke budskapet alltid at de som blir angrepet må stikke. I den norske assimilasjonshistorien var budskapet ofte (men ikke alltid) at du kan få bli her, men da må du bli som «oss». Det er en opplevelse som fortsatt er utbredt, og som skaper en frykt for å bli «outet» og som kan gi seg utslag i utsagn som, «jeg er stolt av kulturen min, men jeg vil ikke at noen der ute skal vite at jeg tilhører en nasjonal minoritet.»

Menneskerettigheter mot hat

Menneskerettighetene tar hat mot grupper og enkeltindivider på stort alvor. Hat kan på ulike vis hindre oppfyllelsen av menneskerettighetene. Ikke minst når det blir oppmuntret av myndighetene, eller hvis de ikke stopper det. For å bekjempe hat foreskriver menneskerettighetene en rekke virkemidler.

16 For en gjennomgang av slike spørsmål, se Enver Djuliman, *Forsoning: skilt langs veien*, Pax Forlag, 2016.

17 Jeremy Waldron, *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, 2012, side 2 (oversatt av forfatteren).

Hatefulle ytringer kan være så alvorlige at de bør forbys, slik Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (ICCPR, 1966) forplikter statene til å gjøre. De skal forby ved lov «[e]nhver form for fremme av nasjonalhat, rasehat eller religiøst hat som innebærer tilskyndelse til diskriminering, fiendskap eller vold, ...»¹⁸

Den internasjonale konvensjonen mot rasediskriminering (ICERD, 1965) forplikter statene til å «erklære som straffbar handling all spredning av idéer om raseoverlegenhet eller rasehat, all tilskyndelse til rasediskriminering, alle voldshandlinger eller tilskyndelse til slike handlinger mot en rase eller gruppe av personer av annen hudfarge eller etnisk opprinnelse, og også enhver form for støtte, herunder økonomisk støtte, til raseaktivister.»¹⁹

Definisjonen av hatefulle ytringer som ligger til grunn for disse internasjonale bestemmelsene, omfatter utsagn som oppfordrer til diskriminering, fiendtlighet eller vold. Mange stater har vedtatt lover mot hatefulle ytringer, som også fremhever slike oppfordringer. Kanadisk lov forbyr offentlige uttalelser som oppfordrer til «hat mot enhver identifiserbar gruppe der slik oppvigling sannsynligvis vil føre til et brudd på freden», mens dansk lov forbyr uttalelser «hvored en gruppe mennesker blir truet, hånet eller nedverdiget ...».²⁰

Norsk lov forbyr både rasistisk trakassering og diskriminerende og hatefulle ytringer. Forbudet omfatter å true eller håne noen, fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av personens hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller -uttrykk eller nedsatt funksjonsevne. Ytringene må være rettet mot bestemte personer for at de skal være straffbare og fremsettes i andres nærvær.²¹

Å forstå effekten av hatefulle ytringer handler som nevnt ikke bare om å kjenne dens juridiske elementer og hva som vil kunne føre til fellende dom i en domstol. Et like viktig spørsmål er: hva er hensikten med og effekten av ytringer som angriper menneskeverdet eller oppfordrer til diskriminering, fiendtlighet eller vold mot visse grupper?

Slagord som «vi stoler ikke på muslimer», «muslimer er i ferd med å overta landet vårt, og de er til og med forberedt på å bruke vold for å nå det målet», eller «muslimer er fulle av hat, vold og drap og er ute av stand til å leve fredelig blant ikke-muslimer» har åpenbart til hensikt å mobilisere handlinger for «å forsvare» samfunnet mot muslimer. Det underliggende budskapet kan oppsummeres som «de skal ikke føle seg trygge her, de hører ikke til, de fortjener ikke de samme rettighetene som oss, og det er best de drar».

Diskusjoner om hvordan man skal reagere på hatytringer kan starte fra to motstridende antakelser. Enten kan man argumentere for at så skremmende som det kan være for de som blir angrepet, så handler hatytringer

18 Den norske oversettelsen av konvensjonen er tilgjengelig på FN-sambandets hjemmeside. Sitatet er fra artikkel 20 (<https://bit.ly/3MBIddl>).

19 Den norske oversettelsen av konvensjonen er tilgjengelig på FN-sambandets hjemmeside. Sitatet er fra artikkel 4(a) (<https://bit.ly/3OffPj3>).

20 Gunnar M. Ekeløve-Slydal, «Broader Normative Bases for Religious Leaders to Prevent Hate Speech» in Morten Bergsmo and Kishan Manocha (editors), *Religion, Hateful Expression, and Violence*, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, 2023, side 637.

21 Straffeloven § 185 (<https://bit.ly/3xqIWJ5>).

hovedsakelig om mennesker som trenger å uttrykke sine frustrasjoner og forvrengte syn på visse grupper i samfunnet.

Eller argumentasjonen kan, mer overbevisende, ta utgangspunkt i at hatytringer i hovedsak handler om å samle støtte til handlinger som har til hensikt å drive bestemte personer bort eller true dem på en slik måte at de trekker seg ut av samfunnet og blir usynlige.

Slik vi i Helsingforskomitéen forstår det menneskerettslige vernet mot hatytringer ligger det nærmest denne andre linjen. Hatytringer *kan* utgjøre en så alvorlig trussel at de må straffes. Men selv om ytringene ikke er så grove at de blir rammet av loven, må myndighetene innføre tiltak for å beskytte ofrene og gjøre det de kan for å minske forekomsten av dem. De må bekjempe både ytringene og de fordommene som bidrar til dem. Samtidig må de respektere ytringsfriheten som gir vidt spillerom for hva vi kan si i et fritt og demokratisk samfunn. Menneskerettighetene inkluderer retten til å gå for langt når vi ytrer oss.

Akkurat hvor grensen går, avhenger blant annet av hvor omfattende problemet med hatytringer er. Vi ser ikke behov for å skjerpe lovgivningen. Vi tror ikke at kampen mot hat og hatytringer mot minoriteter i Norge vinnes bare i rettssalene, selv om det er viktig at de som begår lovbrudd blir stilt til ansvar.

Et annet viktig forbehold må nevnes. Menneskerettighetene handler om enkeltindividers rettigheter. Det gjelder også minoritetsrettigheter, hvor hvert enkelt individ selv kan velge om hun eller han vil bli identifisert som medlem av en minoritet. I enhver minoritet finnes det en rekke undergrupper, basert på kjønnsidentitet eller -uttrykk, seksuell orientering, alder, utdanning, religion og en rekke andre såkalte 'markører'.

Disse minoritetene innenfor en minoritet har krav på beskyttelse, inkludert mot hat på grunn av for eksempel sin seksuelle orientering.

2. De nasjonale minoritetene

Norge anerkjenner fem nasjonale minoriteter: jøder, kvener, romer (tidligere kalt sigøynere), romanifolk/tatere (ofte kalt reisende) og skogfinner. Denne anerkjennelsen ble uttrykt fra regjeringens side i 1999 da Norge sluttet seg til (*ratifiserte*) Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. I tillegg kommer samene, som er anerkjent som urfolk.²²

Ved å slutte seg til Rammekonvensjonen og andre menneskerettighetskonvensjoner har Norge forpliktet seg til å gjennomføre en inkluderende og støttende politikk for minoritetene.²³ Ulike regjeringer har lagt frem stortingsmeldinger om hvordan de vil styrke deres språk og kultur og hindre at de blir hetset og diskriminert.²⁴

Men fortsatt er uvitenhet om de nasjonale minoritetene og deres rettigheter utbredt, både i befolkningen og blant myndigheter. Det finnes negative holdninger til deres kultur og levesett og opplevd diskriminering. Talemåter er i omløp som signaliserer en nedvurderende holdning. Mange er forsiktige på sosiale medier fordi de har erfart at hatefulle ytringer og hets sitter løsere der enn ellers.

Men det er også et viktig funn i denne rapporten at personer som tilhører minoritetene blir møtt med nysgjerrighet og interesse når deres kulturelle identitet blir kjent. Det gir grunn til håp om en bedre fremtid.

I dette kapitlet presenterer vi gruppene og beskriver noen hovedproblemer som medlemmer av dem har pekt på i samtaler vi har hatt med dem.

Jødene

Fra 1814 til 1851 inneholdt grunnloven et forbud mot at jøder kunne komme inn i landet. Innvandring fra Øst-Europa (særlig Russland) førte til at det på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ble etablert jødiske miljøer i Oslo og Trondheim, og i mindre målestokk i Bergen og Kristiansund. I 1940 bodde det om lag 2100 jøder i Norge, inkludert 350-400 flyktninger. Holocaust rammet jødene i Norge hardt; nesten en tredjedel ble drept og mange flyktet. Nordmenn som medvirket til deportasjon av jøder til tyske konsentrasjonsleirer gikk stort sett fri etter krigen.²⁵

22 Å ha status som urfolk gir flere rettigheter enn å ha status som nasjonal minoritet. Sametinget ba i forbindelse med prosessen med å bestemme hvilke grupper som skulle få status som nasjonal minoritet, om ikke å regnes som sådan; se Kommunal- og regionaldepartementet, St. meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, Oslo 2001, s. 27. Meldingen er tilgjengelig på regjeringens hjemmeside (<https://bit.ly/3QoZVEu>). I sin femte rapport (september 2020) til Europarådets komité for nasjonale minoriteter, opplyser regjeringen om at Sametinget nå hadde bedt om å bli inkludert i rapporteringen (side 3). Rapporten om Norge er tilgjengelig på Europarådets hjemmeside (<http://bit.ly/2TXGMyc>).

23 Helsingforskomiteen har publisert en egen veileder om minoritetsvernet i Norge, inkludert oversikt over de viktigste internasjonale konvensjonene som Norge har forpliktet seg til å følge: «Å tilhøre en nasjonal minoritet: Veileder om menneske- og minoritetsrettigheter», Oslo mars 2019 (<https://www.nhc.no/minoritetsrettigheter/>).

24 Den siste meldingen er fra desember 2020: Melding St. 12 (2020-21) *Nasjonale minoriteter i Norge – en helhetlig politikk* (<https://bit.ly/3ZtMCHq>).

25 Melding St. 12 (2020-21) (se forrige note), side 18.

Det finnes ingen offisiell statistikk over hvor mange jøder som bor i Norge i dag, men et anslag er 1500.²⁶ Den jødiske identiteten kan knyttes både til kultur, tradisjon, historie og religion. Noen blir jøde ved å omvende seg til jødedommen mens andre er født av en jødisk mor. De fleste jøder i Norge feirer de religiøse høytidene der samling av familien og opprettholdelse av gamle tradisjoner er viktig.²⁷

Det finnes jødiske menigheter både i Oslo og Trondheim, med rundt 700 og 150 medlemmer. I tillegg finnes det jødiske museer i begge byer og et jødisk bo- og seniorsenter for eldre jøder fra hele landet i Oslo.

Jødene kommer opprinnelig fra Midtøsten, men bor i dag spredt over store deler av verden. Om lag tre fjerdedeler av Israels befolkning på i underkant 9 millioner er jøder. Det bor om lag 5,5 millioner i USA og til sammen finnes det rundt 14 millioner jøder i verden.²⁸

Antisemittisme er en samlebetegnelse for fiendtlige holdninger og handlinger mot jøder. Den har eksistert i ulike versjoner i Europa helt tilbake til middelalderen, og har gitt seg utslag i hatefulle ytringer, diskriminering, voldelig forfølgelse og drap. På slutten av 1800-tallet ble angrepene sterkere, og «jøden» ble fremstilt som en undergravende fiende. Kristne klisjeer om jødene (for eksempel at de drepte Jesus) ble supplert med raseideologi. På 1920-tallet vant antisemittismen også flere tilhengere i Norge, og det ble vanskelig for jødiske flyktninger å få opphold.

Den norske staten har tatt et oppgjør med den dårlige behandlingen av jødene. I 1998 vedtok Stortinget både et kollektivt og et individuelt oppgjør, blant annet med erstatninger til de som ble fratatt eiendommer under krigen. Det kollektive oppgjøret inkluderte blant annet opprettelsen av [Holocaust-senteret](#) og støtte til jødisk kultur i Norge.²⁹ På Holocaustdagen 27. januar 2012 beklaget daværende statsminister Jens Stoltenberg at arrestasjon og deportasjon av jøder kunne skje på norsk jord og med aktiv deltagelse fra norske politifolk og andre nordmenn.

Som vi skal se nedenfor beskriver medlemmer av den jødiske minoriteten vi har hatt samtaler med en situasjon hvor tradisjonelle antisemittiske utsagn relativt sjelden blir hørt. Men offentlige debatter om Israel og det palestinske problemet kan føre til negative utsagn om jøder og til at jøder ansvarliggjøres for den israelske statens politikk og handlinger. Særlig gjelder dette debatter på sosiale medier.

Kvenene/norskfinnene

Kvenene/norskfinnene har kvensk/norskfinsk kulturbakgrunn og kvensk og finsk språk.³⁰ De har bodd i de nordlige områdene av Norge langt tilbake i historien. De eldste skriftlige kildene som nevner dem, er fra

²⁶ Utdanningsdirektoratet, *Nasjonale minoriteter, Jøder* (<https://bit.ly/3ZyTDa6>).

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Encyclopedia Britannica, *Facts Israel* (<https://www.britannica.com/facts/Israel>).

²⁹ Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig, St.prp. nr. 82 (1997-98), Innst. S. nr. 108 (1998-99) (<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Vedtak/Sak/?p=15502>).

³⁰ Betegnelsen «kvenner» er i utstrakt bruk i lokalmiljøene, blant personer som selv tilhører gruppen, i forskningsmiljøer og av norske myndigheter. Men en del medlemmer av gruppen finner betegnelsen nedlatende, og foretrekker 'norskfinner', 'finskættede', eller 'etterkommere av finske innvandrere'. Store norske leksikon, «Kvenner» (<https://snl.no/kvener>).

1500-tallet. De varierte mellom å bo ved kysten og i innlandet, og drev med fiske, jakt og jordbruk. Kjerneområdet gikk fra Bottenviken, gjennom Tornedalen og nordover til ishavet.³¹

I første halvdel av 1700-tallet økte den kvenske befolkningen i dagens Finnmark og Troms. Det skyldtes dels befolkningsvekst i Nord-Finland og Nord-Sverige, men kriger og perioder med uår og sult bidro også til at kvenene flyttet vestover og nordover. Norske myndigheter ønsket kvenene velkommen fordi de ønsket flere faste bosetninger i de tynt befolkede nordområdene. Grensene mellom Norge, Sverige og Finland var heller ikke fastlagt på denne tiden; det skjedde først i 1751 (Sverige) og 1826 (videre østover). Kvenene og samene jaktet og fisket i de samme områdene, og dette førte til samarbeid, men også konflikter.³²

Fra 1830-tallet til omkring 1900 var det ny innflytting, men nå mest knyttet til etablering av fiskeindustri, ulike typer fiske og gruvedrift som trengte arbeidskraft. I 1875 hadde antallet kvener økt til 3500 i Troms og 5800 i Finnmark. Kvenene utgjorde åtte prosent av befolkningen i Troms og 25 prosent av befolkningen i Finnmark, og hadde flertall i flere bygder, fiskevær og byer. De beholdt lenge både språk og kultur der de bodde adskilt fra etniske nordmenn.³³

På midten av 1800-tallet begynte de norske myndighetenes positive innstilling å endre seg som følge av nasjonalistiske, rasistiske og darwinistiske tankestrømninger, men også på grunn av en (ubegrunnet) frykt for at kvenene ikke var lojale. Finland var fra 1809 til 1917 en del av det russiske imperiet, og norske myndigheter fryktet at det ville forsøke å ta over norske områder.³⁴

Den nye politikken fikk mange negative følger. Kvener som ikke hadde norsk statsborgerskap, risikerte å bli utvist. Jordsalgsloven av 1902 sa at kun norskstalende nordmenn kunne eie land i Finnmark. De norske myndighetene unnløt å bygge veier over grensen til Finland for å hindre kontakt, og som ledd i nasjonsbyggingen ble pressen, bibliotekene og radioen pålagt å formidle norsk kultur og språk. Kvener fikk ikke ha offentlige embeter i grensestrøkene.

Det å tilhøre det kvenske folket ble skambelagt og fortiet. Internatskoler ble etablert med opplæring kun på norsk og med oppgave å drive språklig og kulturell fornorsking. Både samer og kvener var ofre for denne politikken. Fra 1870-tallet ble kvensk redusert til et hjelpespråk i kristendomsopplæringen. I 1936 ble det heller ikke lenger tillatt som hjelpespråk. Resultatet var at kvensk gikk mer og mer ut av bruk. Forbudet mot finsk som undervisningsspråk i grunnskolen ble først opphevet i 1980.

Fornorskingspolitikken førte til at foreldre sluttet å lære barna sine kvensk eller finsk for å beskytte dem mot diskriminering. På 1960-tallet kunne det se ut som om at den kvenske kulturen skulle bli glemt. Men fra 1970-tallet økte det internasjonale søkelyset på minoritetsfolks rettigheter, og flere interesseorganisasjoner for minoriteten ble etablert i Norge.

31 Utdanningsdirektoratet, *Nasjonale minoriteter*, Kvener/norskfinner (<https://bit.ly/3XoLG5j>).

32 Store norske leksikon, *Op. Cit.* (<https://snl.no/kvener>).

33 Ibid.

34 En omfattende fremstilling av den norske politikken på denne tiden og motivene for den finnes i Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*, Universitetsforlaget, Oslo 1981.

Norske myndigheter har i dag gått bort fra fornorskingspolitikken, og forpliktet seg til å legge til rette for at den kvenske kulturen og språkene skal overleve og videreutvikles. Kommuner som Porsanger og Storfjord har erklært seg som trespråklige og -kulturelle ved å sidestille det norske, det samiske og det kvenske. Statens vegvesen ivaretar det trespråklige i sin skilting av riksveier flere steder.³⁵

Det er usikkert hvor mange kvener som finnes i dag. Et anslag er mellom 10 000 og 15 000, men tallet kan være betydelig høyere.³⁶ De bor over hele landet, men i samtalene vi har gjennomført for denne rapporten kom det frem at det særlig i Nord-Norge kan være risikofyllt å fronte at man er kven fordi enkelte personer i gruppen mener at man bør «ligge lavt» med denne identiteten. Det er også konflikter med enkelte samiske miljøer som kan føre til hatefulle ytringer.

Romene

De norske romene kom til Norge i siste halvdel av 1800-tallet fra Øst-Europa. På 1990-tallet kom det noen rom fra Vest-Balkan som flykninger. Da romene fikk status som nasjonal minoritet, regnet myndighetene med et antall på mellom 300 og 400 personer. Ifølge nyere anslag består gruppen av 500-700 personer.³⁷ Romene har tidligere blitt omtalt som «sigøynere», og fortsatt er det mange som foretrekker å kalle seg det.

I tiden etter 1860 var grensene åpne for alle som ville slå seg ned i Norge. De første romfamiliene som kom til Norge, hadde hele Europa som reiseområde. Men de opplevde at reisingen ble stadig vanskeligere fordi mange land innførte mer restriktiv innreisepolitikk. Danmark innførte et innreiseforbud for rom i 1875 og Sverige i 1914. Selv om den norske fremmedloven av 1915 ikke nevnte 'sigøynere', går det frem av forarbeidene at de skulle avvises og utvises. I fremmedloven av 1927 ble innreiseforbud for rom og andre utenlandske omstreifere uttrykkelig slått fast. Denne bestemmelsen ble først opphevet i 1956.³⁸

I 1924 gjennomførte norske myndigheter registrering av rom. Målet var å få utvist så mange som mulig, men det viste seg vanskelig siden mange var født i Norge og hadde norsk statsborgerskap og noen til og med pass. Myndighetene hevdet imidlertid at passene var ugyldige, nektet å fornye dem og erklærte at de ikke ga rett til innreise. Dette rammet grupper av norske rom som hadde oppholdt seg i Belgia, men måtte forlate landet på grunn av stadig mer restriktiv politikk der. 68 personer, deriblant mange barn, ble nektet å komme tilbake til Norge i 1934 selv om familieoverhodene hadde norsk pass og flertallet var født i Norge.³⁹

35 Et viktig spørsmål har vært om minoritetsspråk som kvensk, romani og romanes ville komme med i den nye bokloven, som ble vedtatt av Stortinget 16. Juni 2023. Loven trer i kraft 1. Januar 2024. Blant annet Kulturrådet og Språkrådet argumenterte for at minoritetsspråkene burde omfattes: «Formålet med framlegget til ny boklov er å skape gode vilkår for den norsk- og samiskspråklege litteraturen. Blir dei nasjonale minoritetsspråka inkluderte i lova, vil det bidra til framvekst og tilgjengeleggjering av litteratur på dei minste og mest truga språka våre.» Åse Wetås, Direktør i Språkrådet, og Sigmund Løvås, leder av Kulturrådet, «Minoritetsspråk må inn i den nye boklova», Dagsavisen 3. januar 2023 (<https://bit.ly/3vYJuFQ>). Ifølge den vedtatte loven § 3 a omfatter den «omsetning av bøker som utgis på bokmål, nynorsk, samiske språk eller de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, ...» (<https://bit.ly/3tE7nVg>). Regjeringens lovforslag, høringssvarene og lovproposisjonen er tilgjengelig på regjeringens hjemmeside (<https://bit.ly/3QG2xOY> og <https://bit.ly/3QclKYq>).

36 Det foreligger ingen offisiell statistikk, men offentlige dokumenter anslår 10 000–15 000. Kvenske organisasjoner har i noen tilfeller brukt 30 000–50 000. I en helseundersøkelse fra 1987–1988 oppga over 18 000 voksne personer i Finnmark (nesten 25 % av befolkningen), at de hadde finsk eller kvensk bakgrunn. Store norske leksikon, *Op. Cit.* (<https://snl.no/kvener>).

37 Store norske leksikon, «Rom i Norge» (https://snl.no/rom_i_Norge).

38 *Ibid.*

39 *Ibid.*

Under andre verdenskrig ble i alt 66 norske rom sendt til tyske konsentrasjonsleirer, hvorav bare fire overlevde. Da de få som overlevde forsøkte å komme tilbake til Norge ble de først nektet. Fra midten av 1950-tallet ble denne politikken endret, og de fleste som hadde rett til norsk statsborgerskap fikk dette innvilget.

Fra 1960-tallet iverksatte norske myndigheter tiltak for å bedre sosiale forhold, sysselsetting, undervisning og helse blant romene. Oslo kommune hadde en egen avdeling for sigøynersaker fra 1973 til 1990. Etter kritikk for manglende resultater ble imidlertid særordninger for rom heretter avviklet. Resultatet ble at tilliten mellom rom og myndighetene, og kompetanse både hos rom og medarbeidere i offentlige etater raskt ble borte.⁴⁰ Ifølge undersøkelser ble levekårene verre for rom bosatt i Oslo i det første tiåret på 2000-tallet. De sliter med diskriminering, fattigdom, rusproblemer, manglende utdanning og yrkesmuligheter, kulturopløsning og boligproblemer.⁴¹

Etter at rom fikk status som nasjonal minoritet, innvarslet *St.meld. nr. 15 (2000-2001)* fra desember 2000 flere nye tiltak for å styrke rettighetene til gruppen, blant annet tilskuddsordninger for å fremme organisering og skolegang.⁴²

I samtaler med medlemmer av gruppen kom det frem at det fortsatt er betydelige problemer knyttet til diskriminering og mangel på tillit. Tilreisende romer fra Romania som begynte å komme på 2010-tallet, og som livnærer seg ved gatesalg, flaskesamling og tigging, har bidratt til at negative oppfatninger av gruppen har blitt spredd. Selv om forskere dokumenterte at et stort flertall ikke begår kriminalitet, møter mange romer slike fordommer.

Romanifolket/taterne

Allerede blant de første offentlige nedtegnelsene fra 1500-tallet som omhandler romanifolket/tatere, blir de beskrevet som et problem for det norske samfunnet. Men samtidig finnes det mange beretninger om et godt forhold mellom romanifolk og fastboende bønder. De hadde særlige ferdigheter og roller i det norske bondesamfunnet som gjorde dem verdifulle.

Mange forskere mener at romer og romanifolk har samme opprinnelse i Nord-India, selv om gruppene i dag er nokså forskjellige. Én teori går ut på at romanifolket egentlig stammer fra romer som kom til Norden på 1500-tallet. De har så gjennomgått store språklige og kulturelle endringer, blant annet på grunn av at mange giftet seg med majoritetsbefolkningen, både fastboende og lokale omvandrende grupper. Ifølge denne teorien er romanifolket egentlig romere som har tilpasset seg livet i de nordiske landene gjennom 500 års tilhørighet her. En alternativ sosialhistorisk teori hevder at romanifolket har en innenlandsk eller nordisk opprinnelse. De

40 Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo*, 2009, sidene 11-12 (<https://bit.ly/3izip99>).

41 En undersøkelse ble gjennomført av Torbjørg Bay på vegne av Arbeids- og inkluderingsdepartementet i 2009. Bay hadde beskrevet situasjonen for rom i Oslo i sin hovedoppgave *Før det er for sent* fra 2001. I sin rapport fra 2009 viste hun at «leveårsproblemene i romgruppen har økt siden ... forrige undersøkelse (2001) og fram til i dag. Det er også mindre samhold i gruppen og større konflikter mellom familier og innen enkelte familier enn tidligere. Hovedinntrykket er derfor at norske rom fortsatt er marginalisert, har dårlige levekår og i liten grad deltar i samfunnet.» Sitert fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Op. Cit.*, side 12.

42 *St.meld. nr. 15 (2000-2001) Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Meldingen er tilgjengelig på regjeringens hjemmeside (<http://bit.ly/3INFPm8>).

er da etterkommere etter utstøtte grupper fra bondesamfunnet som utviklet en omvandrende livsform. I dag er varianter av den førstnevnte teorien nær enerådende.⁴³

Det var først på andre halvdel av 1800-tallet at norske myndigheter utviklet en systematisk politikk for å gjøre slutt på taternes levemåte. De ville sette en stopper for folkets omreisende livsform og en kultur som ble oppfattet som mindreverdig og skadelig. Slike negative holdninger har preget norske myndighetspersoners syn på romanifolket opp til vår tid.

Taternes livsform og kulturelle særtrekk ble fordømt og tendensiøst beskrevet, både av Norsk misjon blant hjemløse, som fra slutten av 1800-tallet spilte en viktig rolle i utøvelsen av politikken overfor romanifolket, og av lokale myndigheter. Det var blant annet en utbredt forestilling om at taterne var sky og tilbakeholdne. Reisingen ble oppfattet som en del av "taterblodet", til tross for at dette ble tilbakevist fra vitenskapelig hold. Ekspertenes påstand om at taternes barn var mindre intelligente hadde også innflytelse på forståelsen av gruppen.⁴⁴

Politikken var preget av teologen og samfunnsviteren Eilert Sundts (1817-1875) synspunkter om at hovedmålsettingen måtte være å få de reisende til å bosette seg og ta vanlig arbeid. Det ble fra 1855 opprettet et eget fond for "Forbedring av Taternes og andre daglige Omstreiferes Kaar". Midlene skulle brukes til å fremme bosetting og assimilering av romanifolket. Denne politikken mislyktes i stor grad i å få romanifolket til å slutte å reise og fra 1869 ble ansvaret for arbeidet med de reisende overført til Kirkedepartementet. Fra 1897 ble arbeidet med "omstreiferproblemet" håndtert av den kristne Foreningen til motarbeidelse av omstreiferveesenet, i 1935 omdøpt til Norsk misjon blant hjemløse.

Romanifolket opplevde helt frem til 1980-tallet en hard politikk rettet mot å utrydde deres seminomadiske kultur, blant annet ved tvangssterilisering, fjerning av barn fra romanifamilier og plassering på barnehjem eller i etnisk norske fosterfamilier og ved tvangsplassering av romanifamilier i Svanviken arbeiderkoloni.⁴⁵

Fra 1914 fikk såkalte Vergeråd ansvaret for formelt å frakjenne omsorgsretten for barna. Misjonen hadde det praktiske ansvaret for å plassere dem på barnehjem eller hos fosterforeldre. Misjonens virksomhet strakk seg fram til 1989, da romanifolk-bevilgningene fra regjeringen stoppet.⁴⁶ Begrunnelsen var da at romanifolket skulle behandles likt med andre i Norge. I alt ble minst 1500 barn fjernet fra foreldrene, sannsynligvis en god del flere.⁴⁷ Etter å ha gjennomgått Misjonens arkiver, konkluderte historikeren Per Haave med at de indikerte at totalt 5129 personer med tilknytning til romanifolket hadde blitt født i tidsrommet 1900–1959. 1500

43 Store norske leksikon, «Romanifolk» (<https://snl.no/romanifolk>).

44 Karen-Sofie Pettersen, *En kvalitativ studie av tiltak rettet mot barn av tater i perioden 1914-1986*, Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Høsten 1997 (Rapport fra delprosjekt under programmet "Velferd og Samfunn" Forskning om tater), side 53.

45 En mer detaljert fremstilling av den norske politikken for å assimilere romanifolket finnes i NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand: Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til idag*, kapittel 4 (<https://bit.ly/2QkpF8y>). En rekke detaljerte studier av ulike sider ved denne politikken finnes i et vedlegg til denne rapporten, Vedlegg til NOU 2015: 7 (<https://bit.ly/2TECtrs>).

46 Misjonen ble da omdøpt til Kirkens Sosialtjeneste, som i dag lever videre som Stiftelsen Crux.

47 Pettersen, *Op. Cit.*, side 3. Se også Gunnar M. Ekeløve-Slydal, *Norsk romani-/taterpolitikk: fortid, nåtid og fremtid*, Den norske Helsingforskomité 2009, kapitlene 3-6 (<https://bit.ly/498mMxj>).

bortplasserte (i barne- eller fosterhjem) omfatter da nesten 30 prosent av barna.⁴⁸ Et så høyt tall er ikke kjent for noen annen gruppe i Norge.

Også i forhold til voksne ble det satt i verk inngripende tiltak, som anbringelse i arbeidskoloni, forbud mot å snakke romanispråket eller å snakke om "lyse minner fra glade vandredager". Under en stor del av 1900-tallet ble sterilisering brukt til å begrense folkegruppens fruktbarhet og reproduksjon. Det er anslått at over 300 romanikvinner ble sterilisert fra 1930-tallet til slutten av 1970-tallet. Noen lot seg sterilisere «frivillig» under trusler om å bli fratatt barna. Blant de som bodde på Svanviken arbeidskoloni ble nær 40 prosent av mødrene sterilisert i tidsrommet 1949–1970. Praksisen med sterilisering ble tilskyndet av overlege Johan Scharffenberg (1869-1965) som så på romanifolket som en mindreverdig rase.⁴⁹

Fra 1980-tallet av endret politikken seg gradvis, blant annet ved at særordninger for romanifolket ble opphevet og Misjonen mistet sin posisjon som ansvarlig for å gjennomføre tiltakene. Men det er liten tvil om at på grunn av de inngripende tiltakene og de nedsettende holdningene som ledsaget dem, vil det ta lang tid å bygge tillit til myndighetene i folkegruppen. Det finnes ingen offisiell tall for hvor mange som regner seg som medlem av gruppen i dag, men et anslag er at det finnes et sted mellom 4 000 og 10 000.⁵⁰

Romanifolkets livsform har historisk vært preget av en reisende tilværelse i familiegrupper. De har vært aktive innenfor en rekke håndverk, tatt seg av hester og drevet omfattende handelsvirksomhet. På 1900-tallet har romanikulturen fulgt de teknologiske og markedsmessige endringene. Bruken av båt på Vest- og Sørlandet opphørte stort sett i 1950-åra. I 1951 ble det forbudt for omvandrende mennesker å bruke hest og mange romanifolk gikk raskt over til å bruke bil. De fleste er i dag bofaste, men noen reiser med handel og håndverk i sommerhalvåret. Nye næringsveier er takteking, maler- og blikkenslagerarbeid og skrap- og antikvitethandel. Romanifolk finnes i dag i alle typer yrker og et økende antall tar høyere utdanning. Men et typisk trekk er fortsatt at mange arbeider som selvstendig næringsdrivende.

Historien om norske myndigheters forsøk på å assimilere romanifolket er sannsynligvis bedre belyst enn tilsvarende historier til de andre minoritetene. I 2009 la Helsingforskomiteen fram en rapport om behandlingen av romanifolket i Norge.⁵¹ Rapporten pekte på at det hadde foregått grunnleggende menneskerettighetsbrudd og ba om at myndighetene etablerte en «sannhetskommisjon» for videre granskning. Etter initiativ fra representanter for romanifolket og Helsingforskomiteen ble et offentlig utvalg etablert i 2011 for å undersøke politikken overfor romanifolket fra 1850 og framover, beskrive dagens situasjon og foreslå tiltak for å forbedre denne.

Utvalget, som ble ledet av menneskerettighetseksperten Asbjørn Eide og senere av tidligere utenriksminister Knut Vollebæk, la fram sin rapport i juni 2015.⁵² Den konkluderte med at assimileringspolitikken hadde vært feilslått og nedbrytende. Den kom til uttrykk gjennom lover og forordninger «som til dels hadde et

48 Store norske leksikon, *Op.Cit.*

49 *Ibid.*

50 Anslaget er fra Europarådets menneskerettighetskommisær, se *Report by Nils Muiznieks, Commissioner for Human Rights of The Council of Europe Following his Visit to Norway From 19 to 23 January 2015*, 18 May 2015, side 15.

51 Se fotnote 47.

52 Se fotnote 45.

diskriminerende formål og en klart diskriminerende virkning». Den sier også at Europarådets anbefalinger ikke hadde blitt fulgt opp på en tilstrekkelig måte, blant annet når det gjaldt å bekjempe diskriminering og tiltak for å videreføre kultur og språk. Erstatnings- og oppreisningsordningene burde forbedres.

I samtalene vi har hatt med medlemmer av romanifolket kom det frem at det fortsatt er et problem med diskriminering og sjikane, blant annet på enkelte campingplasser og på sosiale medier. Politiet bidrar ikke alltid på en nøytral måte til å løse konflikter hvor romanifolk er involvert. Mange unge føler en sorg over å ha mistet kulturen og språket. Men det har vært en positiv utvikling innad i gruppen, med mindre konfliktnivå knyttet til organisering, synliggjøring og arbeid for å ta vare på å utvikle kulturen og språket. Forsatt er det imidlertid mange som ønsker å holde skjult at de tilhører romanifolket for å unngå at barna blir mobbet på skolen eller får andre problemer.

Skogfennene

Skogfennene kommer opprinnelig fra området Savolaks i Midt-Finland. Derfra spredte de seg på 1600-tallet til Sverige og Norge. I Norge bosatte de seg på Østlandet, og med en konsentrasjon i Finnskogene i Hedmark fylke. Her var det skog hvor de kunne drive sitt særegne *svedjebruk*. Det gikk ut på at de dyrket rug og andre matvekster på nybrente skogsområder. De felte trærne og lot dem tørke et par år før de brant dem og sådde i den næringsrike asken. Det gav meget gode avlinger, men de brukte området bare i en begrenset periode. Så overlot de det til naturlig gjenvekst og ryddet nye områder.

Metoden krevde derfor store landområder, og det førte til at skogfennene kunne komme i konflikt med bønder som drev med tradisjonelt jord- og skogbruk. Svedjebruket gikk derfor gradvis ut av bruk på 1800-tallet.

I tillegg til svedjebruket hadde skogfennene en rekke andre kulturtradisjoner som skilte seg fra norsk kultur. De bodde i 'røykstuer', som ble varmet opp med såkalte 'røykovner' uten skorstein og som var svært varmeeffektive. Hver gård hadde røykbadstue og mange hadde såkalte rier, det vil si hus for å tørke rugavlingene. Skogfennene var opptatt av å utnytte skogens ressurser fullt ut, blant annet ved å flette bjørkenever for å lage ryggsekker, sko og andre bruksgjenstander. De hadde også særegne mattradisjoner og en rik sangtradisjon med røtter i gammel finsk runesang.⁵³

Siden både kvener og skogfennene har finsk opphav, har de to gruppene tidligere ofte blitt slått sammen. Det bidro til å usynliggjøre skogfennene selv om de har sin egen historie i Norge. I dag bor skogfennene over det meste av Østlandet og også i andre deler av landet. Det finnes «noen hundre personer» som definerer seg som skogfennene.⁵⁴

Skogfennene snakket opprinnelig en finsk 1600-tallsdialekt fra Savolaks. Etter at de forlot Finland, bevarte de språket slik som det var da de utvandret. For å kunne snakke med den norske befolkningen lærte de seg også norsk og ble dermed to-språklige. Helt fram til langt inn på 1900-tallet ble det snakket skogfinsk på

53 Utdanningsdirektoratet, *Nasjonale minoriteter*, Skogfennene (<http://bit.ly/3YmTp4C>).

54 *Ibid.*

Finnskogen, men så døde språket ut. Viktige årsaker var at barna måtte snakke norsk på skolen og at kirken kun brukte norsk.

Skogfinnene ble, som kvenene, utsatt for en streng fornorskingspolitikk, men ikke for like harde assimileringstiltak som romanifolket (fratakelse av barn og tvangssterilisering).⁵⁵ I 1820-åra forsøkte de å fremme ønsker til myndighetene om tiltak innenfor religionsundervisning, kirke, undervisning og økonomi for å ta vare på sin kultur. Alle ønsker ble avvist, i første rekke av politiske grunner. Regjeringen i Stockholm fryktet at konsekvensene kunne bli finsk separatisme i grenseområdene.

Tidlig på 1900-tallet var skogfinnene gjenstand for rasebiologiske undersøkelser: «forskerne» gikk fra hus til hus i Finnskogene, hvor skogfinner måtte kle seg nakne, bli målt og klassifisert.⁵⁶

I dag lever bare rester av det skogfinske språket videre i enkeltord som fortsatt er i bruk på Finnskogen. I tillegg finnes det hundrevis av skogfinske stedsnavn. Mange finske personnavn er også i bruk, og noen tar tilbake finske etternavn.

I samtaler med medlemmer av gruppen kom det frem at hatefulle ytringer og hets i dag ikke oppleves som et stort problem. I tidligere tider kunne dette være tilfelle, men ikke nå. Det har imidlertid vært et betydelig konfliktnivå med norske myndigheter knyttet til Skogfinsk museum når det gjelder ressurser og organisering.

55 Ola K. Berge, Åsne Dahl Haugsevje og Nanna Løkka, *Kulturell berikelse – politisk besvær: gjennomgang av politikken overfor nasjonale minoriteter 2000-2019*, Telemarksforskning, TF-rapport nr. 490, 2019, side 25.

56 Silje Kathrine Sviggum, «Tar arven tilbake», NRK 17. desember 2022 (<http://bit.ly/3K8jtwl>).

3. Hatefulle ytringer, diskriminerende holdninger og handlinger

Synspunktene som blir presentert i dette kapitlet er hentet fra samtaler med personer som definerer seg som medlemmer av en av de nasjonale minoritetene. I noen tilfeller gjennomførte vi gruppesamtaler, i andre tilfeller mer dyptgående intervjuer av enkeltpersoner. Vi har også testet ut synspunkter og funn i møter med representanter for ulike fagmiljøer. I et eget kapittel presenterer vi andre undersøkelser om holdninger i det norske samfunnet til de nasjonale minoritetene.

I det følgende gjengir vi hovedfunn, og presiserer særlige utfordringer for noen av minoritetene. Situasjonen varierer innenfor de ulike minoritetene, men også utfra hvor i landet medlemmene bor.

Et betydelig problem

Et sentralt funn i undersøkelsen er at det finnes et betydelig problem med hatefulle ytringer mot personer som tilhører nasjonale minoriteter i Norge. Dette er så alvorlig at det fører til at personer unnlater å stå frem med sin identitet. Eller de unnlater å engasjere seg i organisasjoner, samfunnsliv og politikk for å fremme minoritetens og/eller egne interesser. De hatefulle ytringene retter seg mot «minoritetsidentiteten» og problematiserer denne. Hetsen ser ofte ut til å ha som formål å svekke engasjement i minoritetskultur, heller enn utstøting og å skremme folk til å flytte.

Ytringene kan for eksempel være rettet mot yngre personer som ønsker å engasjere seg i og for kulturen, og komme fra eldre personer, personer som er usikre på sin egen identitet eller fra personer som tilhører en «rivaliserende» gruppe (for eksempel samer mot kvener). De kan også være rettet mot personer i minoritetene som engasjerer seg for lesbiske, homofile, bifile, trans eller intersex (LHBTI) eller andre gruppers rettigheter. Ytringene kan også komme fra majoritetsbefolkningen og fra myndighetspersoner.

I noen samtaler kom det frem at det var først da vedkommende flyttet til en større by at hun eller han kunne engasjere seg i kulturen og identifisere seg med minoriteten.

Jøders opplevelse

Den jødiske minoriteten er organisert i to menigheter, i Oslo og i Trondheim. Til sammen har de i underkant av 900 medlemmer. Av historiske grunner er Det Mosaiske Trossamfund en ortodoks jødisk menighet, selv om mange av dagens medlemmer ikke praktiserer ortodoks jødedom i det daglige. En av begrunnelsene er at også ikke-ortodokse kan delta i ortodokse gudstjenester og ritualer, mens det motsatte ikke er tilfelle.⁵⁷

Ifølge medlemmer av gruppen er det betydelig frykt for hat, diskriminering og det er mer polarisering i gruppen enn tidligere. Problemene med hatefulle ytringer og negative holdninger er imidlertid stort sett knyttet til Israel-Palestina konflikten. De unge opplever situasjonen annerledes enn eldre, fordi de er mye på nettet hvor mye av hetsen finner sted.

57 Store norske leksikon, «Det mosaiske trossamfund» (<https://bit.ly/39jEDr5>).

– Jeg finner ikke en åpen og nyansert diskusjon på sosiale medier. Jeg sjekker Instagram når det har skjedd noe på gaza-stripen, for å se på reaksjoner. Det kommer en del unyanserte synspunkter. I norske massemedier blir Israel-Palestina-konflikten diskutert som en fotballkamp hvor den ene siden vinner og den andre taper. Som jøde blir jeg verken slått eller trakassert der jeg ferdes, men spørsmålet kommer veldig fort: hva synes du om konflikten mellom jøder og palestinere?

Det har vært en rask økning i bevisstheten om antisemittisme, både på grunn av at det har vært gjennomført undersøkelser om dette, både i Norge og i EU, og på grunn av at det er mer søkelys på dette i mediene.⁵⁸ Men dette er ikke et uløselig problem, understreker noen av de vi har snakket med.

– Mange muslimer kommer fra land som ikke har tatt oppgjør med Holocaust, og har bare en relasjon til jøder via Palestina-Israel konflikten. Men her i Norge gjenkjenner vi hverandre som minoriteter. Det skaper solidaritet mellom oss. Vi har god kontakt med Muslimske Dialognettverk.

Debatter om hvordan antisemittisme «gjemmer seg» i Israel-kritikk kan bli svært intense. Noen konspirasjonsteorier lever videre i miljøer av personer med utenlandsk opprinnelse. Det er en intern debatt i det jødiske miljøet om sikkerhet. Noen mener menigheten bør ha sterkt eget søkelys på sikkerhet, mens andre mener at politiet må ta seg av sikkerheten. De unge er gjerne mindre opptatt av sikkerhet enn de eldre.

– Mitt inntrykk er at 70-80 % av den norske befolkningen har ok holdninger til oss jødene. Når noen utfordrer meg, er det også viktig å ikke tenke «worst case» og heller ha en moderat tilnærming. Vi får støtte fra myndighetene til å bekjempe antisemittisme, og vi har et veiviseropplegg. Vi har en gruppe med 30 toppskolerte medlemmer, som er trent til å håndtere ulike situasjoner og beskyldninger mot oss.

Det kommer frem at mange opplever et gap mellom stat og kommune når det gjelder forståelsen av minoritetenes situasjon.

– Det er liten forståelse på kommunalt nivå for betydningen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Konvensjonen har en målsetning om å ivareta minoritetskulturene og fremmer dem som verdifulle for samfunnet som helhet. De hører ikke bare hjemme på museum. Kommunene vet ingenting om dette, og opplever ikke at de har forpliktelser. Staten må gjøre noe for å bygge over dette gapet. Den må bygge opp mer kunnskap og forståelse på kommunalt nivå for betydningen og konsekvensene av Rammekonvensjonen.

Kvener/norskfinners opplevelser

Kvensk/norskfinnsk ungdom opplever hets som et så stort problem at det får dem til å tvile på om de kan engasjere seg.

58 Holocaust-senteret, *Holdninger til jøder og muslimer i Norge*, Oslo 2017 (<https://bit.ly/3tvLVyU>), European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Experiences and perceptions of antisemitism: Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU*, Vienna 2018 (<https://bit.ly/3xpn2pH>).

– Hvorfor skal vi orke å bruke tid på dette når vi møter så mye hat?

Den sterkeste hetsen kommer fra eldre, både med samisk og kvensk bakgrunn. I Finnmark fant vi en del eksempler på dette. De unge opplever at det er sterke syn blant eldre på «hva de yngre skal og ikke skal gjøre».

Det oppleves som en utfordring at mange eldre ikke ønsker å identifisere seg som kvener. Den negative holdningen til kvensk identitet smitter over på de unge, som ikke selv vet mye om egen tilhørighet til kulturen. Mange tør ikke utforske «det kvenske» før de har flyttet til en større by. Endel tar kontakt med organisasjoner som Kvenungdommen for å lære om seg selv og å finne et fellesskap.

I vårt materiale er det flere historier om hets og trakassering fra Finnmark knyttet til kvensk identitet. Det er knyttet sterke følelser til temaet, og det kan være skambelagt både å oppleve hets og ikke å tåle eller reagere mot den.

Mange mener at problemet blir større hvis man sier fra. I tillegg er det som oftest slik at noe av hetsen kommer fra folk som kaller seg norsk-finske, men ikke ønsker søkelys på en egen kvensk identitet. Det er også uenighet blant organisasjoner om det bør undervises i kvensk eller finsk. Norske kveners forbund opplever økt interesse for kvensk språk, mens representanter for Kvensk Finsk Riksforbund (Kvenlandsforbundet) argumenterer for at undervisning i finsk bør prioriteres.

– Det er ikke egentlig et spørsmål om majoritetens dårlige adferd overfor en minoritet. Når du sier at du er kven, får du interessante diskusjoner med folk som kunne ha kalt seg kven, men som ikke vil kalle seg det fordi de ikke ønsker «kvenstemplet». Det ligger mye sårhet i dette ...

Årsaken til hetsen blir av samtlige pekt på som *fornorskingspolitikken*, som påførte og internaliserte en skam over å være kven. Kvenene var fattige, noe man ikke skulle snakke om. Å uttrykke seg på kvensk var noen man risikerte å bli banket opp for, eller miste jobben for.

I en historie hører vi om en mor som hadde med barna sine på NRK Super og snakket om at de var kvener. Det resulterte i at hun fikk hatefulle meldinger og spørsmål om hvorfor hun kom trekkende med «de skitne kvengreiene».

I en annen historie hører vi om en som skrev «gratulerer med kvenfolkets dag» på en Facebook-side («Oppslagstavla i Vadsø»), og hvor dette resulterte i svært hatefulle tilbakemeldinger. Slike tilbakemeldinger er hardest og går lengst på nett. I sosiale lag er det mindre av slikt.

Det er en utbredt oppfatning at politikere på lokalt plan er redd for å ta tak i dette, til tross for at de burde uttale seg om at denne typen hets ikke hører hjemme i Vadsø.

– Hvis ikke det var for at det tidvis kommer sterke signaler fra nasjonale myndigheter ville det kvenske forbli usynlig.

Det finnes også en oppfatning om at mediene har lite kvensk fokus.

– Tidligere redaktør i lokalavisen Finnmarken mente at det ikke fantes noe som het kven, og dette kom til uttrykk i hvordan avisen dekket temaet. Det gav oss følelsen av at vi ikke er verdt det.

Disse funnene stemmer med et inntrykk som Dagfinn Høybråten, som ledet Sannhets- og forsoningskommisjonen, har gitt uttrykk for: «Urovekkende ofte mottar kommisjonen fortellinger fra særlig samer og kvener om diskriminering, og at de er gjenstand for hets og hatprat. Dette kommer fra hele landet og blir fortalt av tre generasjoner. Det er av et slik omfang at vi allerede nå kan si at diskriminering er et alvorlig samfunnsproblem. Og noe må gjøres.»⁵⁹

Kommisjonens rapport konkluderer med at «den norske befolkningen har liten kunnskap om samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Selv om befolkningen generelt har en positiv eller nøytral holdning til disse gruppene, er diskriminering, hets og negative holdninger fortsatt til stede. ... Kommisjonens egen gransking bekrefter bildet av at samer, kvener/norskfinner og skogfinner har opplevd hets, hatprat og diskriminering i stort omfang, og også møter diskriminering i offentlig forvaltning.»⁶⁰

Romers opplevelser

Norske romer er den minste av de fem nasjonale minoritetene i Norge. Det er noen konflikter innad i gruppen, og mye frykt for norske myndigheter. Mange er utrygge, og gir fort opp hvis de opplever å bli møtt med skepsis eller nedsettende holdninger. «Folk føler seg lett utstøtt, utsatt for fordømmer», ble vi fortalt. Det er særlig utfordringer med Politi, NAV, barnevern, skole og helsevesenet.

Politiet gis riktignok en viss tillit. Særlig gjelder dette noen erfarne politifolk og rådgivere i Oslo og Lillestrøm, som blir lyttet til. Andre politifolk kan reagere på en henvendelse om bråk eller vold med at «man får ordne opp selv». Det er et generelt inntrykk i gruppen at «fordømmer er utbredt. Det er lite kompetanse og forståelse nedover i rekkene.»

Hovedproblemet for gruppen ser ikke ut til å være hatefulle ytringer fra majoritetsbefolkningen eller andre grupper, men frykt for hva norske myndigheter vil si og gjøre. Mange føler at de ikke har mulighet til å opprettholde sin kultur, de må ligge lavt for å unngå at barna blir tatt fra dem.

– Nå går alle barna på skolen. Det er eksempler på familier som har opplevd at alle de 5-6 barna deres er «tatt». ... Det norske samfunnet har ikke forandret seg. Vi har forandret oss. Vi reiser ikke og tør ikke gå på besøk til hverandre lenger. De fleste rombarna går nå på skolen. Det er slutt på reisingen. Den «måtte vi gi fra oss» for å unngå problemer med skole og barnevern. Frykten spiser oss opp innvendig! Vi frykter for å bli helt fornorsket og for å miste barna.

59 Dagfinn Høybråten, «Ingen forsoning uten sannhet», i Vårt Land, 20. desember 2021 (<https://bit.ly/3xLk5Br>). Se også uttalelse på Kommisjonens hjemmeside, «Hets og diskriminering er et samfunnsproblem» (<https://bit.ly/3Oc4Uqg>).

60 Dokument 19 (2022-2023) *Sannhet og forsoning: grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. Avgitt til Stortingets presidentskap 1. juni 2023, side 625 (<https://bit.ly/3SdAn0l>).

Medlemmer av gruppen understreker at forestillingen om at de er imot utdanning, det å lære å lese og skrive, er en fordom uten rot i virkeligheten. «Tvert om ser vi på dem som har utdanning som «velsignet»».

De mener også at Barnevernet ofte mislykkes. «Mange av barna eller ungdommene som de tar hånd om ender med rus og voldsproblemer», ble vi fortalt.

Hatefulle ytringer fra majoritetsbefolkningen oppleves i en rekke sammenhenger. Det er en oppfatning i gruppen at de generelt blir sett på med negative holdninger i det norske samfunnet, både fra myndighetenes side og samfunnet ellers. De opplever kritiske og nedverdiggende kommentarer fra fremmede, fra personale i butikker, fra barnevern og så videre. Mange melder om at de nektes adgang på utesteder.

– Når jeg går inn i en butikk for å handle, blir jeg alltid fulgt av en vokter.

En historie handler om at en person fra gruppen opplevde å bli politianmeldt for å ha spist en sjokolade før hun kom frem til disken for å betale for den. Hun forklarte til de ansatte at hun hadde diabetes og fikk føling. Det var nødvendig å få sukker fort! Hun opplevde seg mistenkeliggjort og diskriminert.

Selv om negative holdninger er utbredt i majoritetsbefolkningen, er det diskriminerende holdninger hos barnevern, politi, skole, barnehage, NAV og helsevesen de vi snakket med fant mest alvorlig.

Noen forsøker til tider å skjule sin identitet.

– Jeg presenterer meg gjerne som fra Iran – for å unngå vanskeligheter. Det er vanskelig å være seg selv. Vi tar på oss en maske i møte med myndighetene. Likevel er vi nok mer akseptert i dag. Vi blir jo her, vi blir ikke borte.

Det er en oppfatning i gruppen at tiggere fra Romania har bidratt til å forsterke fordommene mot dem. Mange skiller ikke mellom de tilreisende og de som bor i Norge. Den negative holdningen til tiggerne «smitter» over på de fastboende.

Mange romer er bosatt på Lørenskog, som de mener fungerer bedre for dem enn Oslo. «Lørenskog er en erfaren kommune, og vi har god dialog med den.»

Etableringen av eget senter for romer på Ryen i Oslo (*Romano Kher*) har betydd mye. Dette er blitt et viktig samlingssted.

– Vi står sammen og kan bruke vårt eget språk. Vi er som norske flest, bare litt mer høylytte og med en litt annen kultur. Hjemme råder det rom- eller romanikultur. Den største forskjellen mellom rom og romani er at romer i større grad bruker språket til daglig seg imellom.

Romanifolks/tateres opplevelser

Romanifolket/taterne har vært utsatt for omfattende assimileringstiltak, som har ført til brudd på menneskerettighetene og de verdiene som de bygger på. Undersøkelser viser at de er blant de gruppene det

er mest negative holdninger til i befolkningen. De forteller at de møter negative holdninger, diskriminering og hets.

«Vi blir tatt hardere fordi vi er tatere», er beskrivelser som blir brukt. De møter også en holdning om at «det er aldri helt redelig når det er tatere involvert». Språklige uttrykk som nedvurderer tatere (også kalt 'fanteri') er fortsatt i bruk, som 'fantestrekker', 'juks og fanteri' og 'taterleir' (som en beskrivelse av noe uryddig).⁶¹

De negative holdningene kan gi seg uttrykk i diskriminering, for eksempel på campingplasser hvor romanifolk kan oppleve å bli nektet adgang. De blir til og med møtt med utsagn som at «vi tar ikke tatere her». Siden tatere ofte overnatter på campingplasser i forbindelse med arbeid (salg, deltakelse på markeder, håndverksoppdrag, osv.) blir de gjenkjent fordi de kommer i arbeidsklær.

– Vi er kanskje litt mer sydlandske enn nordmenn flest, litt mer høylytte, litt mer armer og bein, men vi drikker mindre enn andre fordi vi skal på jobb dagen etter, fortalte en av de vi snakket med. «Eldre folk er mer redde tatere enn yngre. Det er også lettere i byen enn på landet. Men i mitt lokalmiljø har jeg bidratt til at det er blitt bedre. Det er mulig å bygge bro mellom tatere og resten av lokalmiljøet hvis man går inn for det.»

Romanifolk kan også bli møtt med skepsis av kontrollmyndigheter for arbeidslivet eller fagforeninger. «Jeg har opplevd å bli utfordret fordi jeg har ansatt mange tatere», fortalte en vi snakket med. «Jeg er klar over at alle tatere ikke driver hvitt. Men det er like mye snakk om manglende kompetanse som bevisst juks. Tatere mangler integrering, derfor sliter mange med lover og regler. Jeg opplevde Fellesforbundet som krenkende og fordomsfullt. De hadde negative holdninger og jeg fikk en følelse av at jeg måtte svare for alle tatere. I min bedrift er de ansatte fagorganiserte og vi betaler tarifflønn.»

– Et hovedproblem er at staten ikke tar ansvar for å hjelpe romanifolk til å drive lovlig. Det er mange integreringstiltak for innvandrere og flyktninger, men det mangler tiltak for de nasjonale minoritetene som har levd på utsiden i så mange år.

– Mange unge gutter dropper ut av skolen, på grunn av mobbing eller andre grunner. De lærer seg tradisjonelt håndverk av sin far i stedet for å fullføre fagutdanning. For å kunne kjøpe egen bolig starter de eget firma for å ha har inntekter å vise til når de søker lån.

Å drive et enkeltmannsforetak eller aksjeselskap etter norsk lov er krevende når en har begrenset skolegang. Det fører til mange konkurser som i noen saker får strafferettslige konsekvenser. Mange blir gjeldsofre i ung alder. Liten kompetanse og forståelse hos myndigheter og i domstolene gjør situasjonen enda vanskeligere.

På denne måten er det minoriteten som må bære konsekvensene av den tidligere assimileringspolitikken. Utenforskapet fortsetter hvis det ikke settes i verk tiltak for å hjelpe dem til å fullføre skolegangen, tilby gode gjeldsordninger og insitamenter for å skaffe seg regulært arbeid.

61 Jfr. Ervin Kohn, «Ikke bruk ordet «fanteri»», VG 27. mai 2023 (<https://bit.ly/45G4S28>).

– Domstolene må ha kompetanse om nasjonale minoriteters historie og utfordringer i samfunnet. De må ta hensyn til slike forhold når de utmåler straff. I straffegjennomføringen må fokuset være på å styrke formell fagkompetanse slik at man kan drive lovlig. Slike tiltak kan bidra til å øke minoritetens kompetanse om kravene samfunnet og lovene stiller, og motarbeide de negative holdningene til gruppen.

En av de vi snakket med ble først fortalt at hun var av romanibakgrunn da hun gikk på videregående skole. Da det ble kjent opplevde hun diskriminerende holdninger. Etter hvert engasjerte hun seg politisk og i Taternes Landsforening. Hennes engasjement og offentlige opptreden førte til at hun ble møtt med negative uttalelser, blant annet fra folk innenfor partiet Demokratene og fra Stopp islamiseringen av Norge (SIAN).

– Jeg opplever fordommer og må forklare at min familie ikke er sånne som stjeler og lurer. Den politiske kulturen i Kristiansand har til tider vært tøff og gått ut over minoritetene. Demokratene karakteriserte taterne som «de late nordmennene», mens en annen karakteristikk jeg har hørt er at «dere har maur i baken». Men slike harde utfall får heldigvis ikke stå uimotsagt. Blant annet en politiker fra Miljøpartiet De Grønne (MDG), Hildegunn Marie Tønnesen Seip, var tydelig i sin kritikk av språkbruk som gikk for langt. Mediene fulgte også opp. Det er viktig. Hvis det ikke blir reagert mot at noen snakker stygt om minoritetene i bystyresalen i Kristiansand, bidrar det til at det blir lettere for andre å snakke stygt.

I enkelte byer på Sørlandet har det i forbindelse med tilreisende romer, også kommet hatefulle ytringer mot romanifolk. Ikke alle skiller mellom gruppene og det finnes eksempler på at den negative holdningen til de tilreisende smitter over på holdningen til romanifolk som har bodd i Norge hele sitt liv.

Det blir også pekt på at politiet ikke alltid er villige til å gå inn i saker hvor det er konflikt for eksempel mellom en campingplass og tater.

– Taterne har en tendens til å gi seg. Ikke minst når politiet fremstår som negative til å gå inn i saken for å finne ut om det er snakk om diskriminering. Det er stor forskjell på politikamre. Noen er negative til tater og fremstår som fordomsfulle.

På grunn av den omfattende historien med «bortsetting» av barn, er tilliten til barnevernet i gruppen ofte liten. I nyere historier om omsorgsovertakelse som har blitt slått opp i mediene uttrykker romaniforeldre at de opplever at barnevernet har nedvurderende og diskriminerende holdninger. Den reisende livsstilen, som i dag riktignok er mindre utbredt enn tidligere, blir oppfattet negativt. Kritikken av barnevernet går også ut på at det ikke sikrer godt nok at barn som blir plassert i foster- eller adopsjonshjem får kunnskap om taterkulturen.⁶²

I vårt materiale er det historier om at par som ønsker å bli godkjent som fosterforeldre får avslag når det blir kjent at de tilhører romanifolket.

– I et møte med barnevernet ble det brukt mot oss at vi ikke hadde oppgitt at vi var tater. Men Europarådets rammekonvensjon gir oss rett til selv å velge om vi vil identifisere oss som tater.

62 «Taternes landsforening: – Taterbakgrunn brukes mot foreldre i barnevernssaker», TV2, 25. november 2019 (<http://bit.ly/3KghG8y>).

Det finnes også eksempler på at beslutningstakere i Barnevernet som har gitt avslag om å bli fosterforeldre på bakgrunn av skepsis mot tater senere har bedt om unnskyldning.

– Jeg ble invitert til å holde foredrag for barnevernet. Jeg fortalte at vi har blitt informert om at vi ikke egner oss som fosterhjem fordi vi er tater. Etterpå kom en av tilhørerne til meg og sa at han hadde noe å be om unnskyldning for. «Jeg har tatt beslutning om at dere ikke er egnet som fosterhjem. Vi har gjort feil.»

I helsevesenet kan det også være problemer. I vårt materiale har vi eksempler på at personer som tilhørende romanifolket ønsket å få fjernet en henvisning om sin minoritetsbakgrunn fra dokumenter innenfor helsevesen og barnevern.

I møter Helsingforskomiteen har hatt med offentlige myndigheter kom det frem at det over tid har vært flere saker til behandling som gjelder ulike sider ved helsepersonells journalføring og formidling av informasjon om at en pasient tilhører en nasjonal minoritet. I en sak avviste Diskrimineringsnemnda en klage om journalføring om at en person tilhørte romanifolket som «ulovlig forskjellsbehandling», med henvisning til at nemnda ikke «kan overprøve lovgivningen på helserettens område».⁶³

Med bakgrunn i disse sakene har det dukket opp et tolknings spørsmål om hvordan man skal forstå enkelte regler innenfor helseretten opp mot Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. I konvensjonen er det et prinsipp at «[e]nhver person som tilhører en nasjonal minoritet, skal ha rett til fritt å velge å bli behandlet eller ikke å bli behandlet som sådan, og det skal ikke oppstå noen ulempe som følge av dette valg eller av utøvelsen av de rettigheter som er knyttet til dette valg.»⁶⁴ Men konvensjonen er ikke inkorporert i norsk lovgivning og ser ut til «å tape» i disse sakene.

En felles tråd i historiene vi har samlet er at medlemmer av gruppen er bevisste om hvilken risiko som er forbundet med å stå frem og være aktive i å fremme gruppens rettigheter og ta til motmæle mot negative karakteristikk og hatefulle ytringer.

– Vi er redd for å bli slått ned igjen. Hvis vi gjør en liten feil eller noen oppfatter noe vi gjør negativt er det lettere å angripe oss enn andre. Jeg er forberedt på at jeg kan få meg en smell og ikke kan reise meg igjen.

Det er en utbredt oppfatning i gruppen at det er for liten kunnskap blant kommunale myndigheter om taterne og hvilke rettigheter de har.

– Mange kommunalt ansatte har rett og slett ikke fått med seg at Norge har forpliktet seg til å sikre våre rettigheter til språk og kultur og til ikke å bli diskriminert.

63 Diskrimineringsnemnda, sak 20/489 (<https://bit.ly/45Ooc2f>).

64 Framework Convention for the Protection of National Minorities, article 3(1). Norge ratifiserte konvensjonen i 1999. Konvensjonsteksten er tilgjengelig på Europarådets hjemmeside (<https://rm.coe.int/16800c10cf>). Norsk oversettelse er tilgjengelig på Regjeringens hjemmeside (<https://bit.ly/497Z111>). Problemstillingen er hvordan man skal tolke helsepersonellovens paragraf 40 (journalføring), pasient- og brukerrettighetslovens paragraf 5-2, helsepersonellovens paragraf 43 (sletting av journalinformasjon) og helsepersonellovens paragrafer 25, 45 og 45 a (formidling av ellers taushetsbelagt informasjon til samarbeidende personell uten eksplisitt samtykke) i lys av Rammekonvensjonen og presumsjonsprinsippet.

Noen opplever at det kan være vanskelig å få gjennomslag i mediene, og at det fortsatt finnes negative holdninger der.

– I sum fører frykten for å bli utsatt for negative omtaler, opplevelsen av manglende kunnskaper hos myndighetene og uenighet innad om hvor synlige vi skal være til at få blant de unge engasjerer seg.

Vi ble fortalt at det finnes flere «typer» tater. Det er de som lever tradisjonelt, og lærer sine barn om kulturen og språket, men som lever i skjul. Og så er det de som organiserer seg og står frem til tross for frykten for å bli «slått ned igjen». Noen foreldre har mistet kulturen helt eller delvis, og det rammer barna. Men situasjonen er ikke helsvart.

– Det finnes et betydelig engasjement for å lære kulturen. Vi bruker apper og Kahoot for å gjøre det morsomt å lære språket. Det finnes en språkgruppe på Facebook med 12-1300 medlemmer.

Det er relativt lav organisasjonsgrad blant romanifolk. De som er organisert er gjerne medlem av Taternes Landsforening eller Landsorganisasjonen for Romanifolk, men det finnes også en del andre foreninger, Facebook-grupper og nye initiativ knyttet til å fremme språk og håndverk og å styrke gruppens stilling i det norske samfunnet.⁶⁵

Det har vært en del interne konflikter, særlig etter publiseringen av rapporten til Vollebæk-utvalget i 2015.⁶⁶ Rapporten ble møtt med kritikk av enkelte fra gruppen, som mente at den tegnet et for negativt bilde av romanifolket, mens andre pekte på at den gav et korrekt bilde og at den plasserte ansvaret for de problemene som ble beskrevet på norske myndigheter. Noen fryktet at rapporten ville gjøre situasjonen vanskeligere for de som ønsket å leve «i skjul» som tater, og at økt søkelys på de nasjonale minoritetene i skolen kunne føre til mer mobbing av barna fra disse gruppene.

Et annet tema har vært påstander om mislighold knyttet til støtteordningene til kulturprosjekter for romanifolket, som fikk bred dekning blant annet i magasinet Kapital. I 2015-2017 var disse konfliktene særlig opphetet.⁶⁷ Ingen er imidlertid blitt dømt for mislighold og Stiftelsesklagenemnda konkluderte med at Stiftelsestilsynets vedtak om å avsette tre medlemmer i styret måtte oppheves.⁶⁸

65 For mer informasjon om arbeidet til Taternes Landsforeningen, se organisasjonens hjemmeside (taterne.no). Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) har en egen Facebook-side (<https://bit.ly/3MOVciV>). Det finnes en rekke Facebook-grupper for å fremme kultur, språk og felles aktiviteter, blant annet Romanifolkets Kulturforening (<https://bit.ly/3mP5nmm>), Romanifolket/Vandriar (<https://bit.ly/3zDDQvQ>), Romanifolket/taternes bunad (<https://bit.ly/3HqGbvY>) og Taternes/Romanifolkets Menneskerettighetsforening (<https://bit.ly/3QzBp3I>).

66 *Assimilering og motstand: norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag* (NOU 2015: 7). Rapporten er tilgjengelig på Regjeringens hjemmeside (<https://bit.ly/3zF0PqI>).

67 Andreas W. H. Lindvåg, «Mistenker misbruk av taterfond», Vårt land 7/11/2015 (<http://bit.ly/3lwnwRC>) og samme forfatter, «Taternes fond konkurs etter misbruk», Vårt land 25/1/2018 (<http://bit.ly/3YQTKN6>).

68 «Avgjerd tatt i saken om stiftelsen Romanifolkets/taternes kulturfond», Sak 2017/296, avgjort 2. november 2018 (<https://www.klagenemndssekretariatet.no/stiftelseklagenemnda/aktuelt-stiftelseklagenemnda/avgjorelse-truffet-i-styreavsettelsessak-stiftelsen-romanifolkets-taternes-kulturfond>).

I 2019 overtok Kulturrådet ansvaret for «forvaltning av den kollektive oppreisningen til romanifolket/taterne», som ordningen offisielt heter. Et betydelig antall prosjekter blir nå vurdert og får tilskudd og det er mer ro rundt ordningen.⁶⁹

Et annet tema internt i gruppen, som også kan føre til harde utfall, er medlemskap i organisasjoner. Noen mener det er i strid med kulturen å arbeide på storsamfunnets premisser ved å organisere seg, mens andre mener at organisering er eneste vei til synliggjøring og innflytelse.

– Det er en del eksempler på at nye initiativer blir «drept» av de som er imot, og det hemmer utviklingen av politiske talenter og talspersoner, som vi trenger.

Mange fra den generasjonen som vokste opp etter andre verdenskrig, har vært og er skeptiske til å snakke om sin tilhørighet til gruppen. Noen føler til og med skam over det, de har ikke noen stolthetsfølelse utad. «Innad kan det være en stolthet over tilhørighet til kjente slekter, at man kan språket og håndverk, men utad er det ikke noe man ønsker å stå frem med.»

Yngre folk som har ønsket å engasjere seg i foreninger har til og med erfart at dette har ført til uvennskap med nære familiemedlemmer som aldri har vært åpne om at de hører til romanifolket.

– Det finnes en slags opplæring i frykt. Paradokset er at de samme folkene fantaserer om å gå i 17. mai tog som romanifolk og med sin egen bunad.

Medlemmer av gruppen understreket i samtaler vi hadde med dem at det har vært en positiv utvikling de siste årene, med en mer konstruktiv debatt om hva det vil si å tilhøre minoriteten og at det må være lov å ha ulike meninger og ulik praksis når det gjelder hvor åpen man er om tilknytning til gruppen.

– Vi må unngå at folk blir uvenner når de diskuterer og bruker hardt språk mot hverandre på Facebook. Vi må ha normale diskusjoner. Mange tater har vokst opp tradisjonelt, samtidig som de er veldig norske. Det kan være en vanskelig kombinasjon. De vil gjerne diskutere, men det ender noen ganger i uvennskap og bruk av veldig harde ord.

Skogfinners opplevelser

I dagens Norge ser ikke hatefulle ytringer og hets mot skogfinner ut til å være et like stort problem som for de andre minoritetene. En viktig grunn til dette kan være at skogfinnene utgjør en liten og usynlig gruppe. I rapporten *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*, utgitt av Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) i 2022, kommer det frem at skogfinnene er minst kjent blant nordmenn. De fleste har hørt om samer og de ulike nasjonale minoritetene, «men én av tre har aldri hørt om skogfinner og én av seks har aldri hørt om kvener/norskfinner. Yngre personer har gjennomgående dårligere kjennskap til

69 For mer informasjon om ordningen, se Kulturrådets hjemmeside (<https://bit.ly/3b0Btcd>). For mer informasjon om hvorfor Kommunal- og moderniseringsdepartementet besluttet å overføre forvaltningen av ordningen til Kulturrådet, se «Hva er bakgrunnen for endret forvaltning av den kollektive oppreisningen til romanifolket/taterne?» (<https://bit.ly/4189Nbt>).

minoritetsgruppene enn eldre, med unntak av kjennskap til jøder og samer, hvor de yngre har tilnærmet samme kjennskapsnivå som de eldre.»⁷⁰

Ifølge Birger Nesholen, som arbeider på Skogfinsk museum, så hørte han «på ungdomsskolen på 1960-tallet ... at personer fra Finnskogen fikk slengt negative verbale karakteristikker etter seg. Det er også noen eldre artikler som gir eksempler på hvordan skogfinner ble omtalt fra omtrent samme tid. Men generelt vet jeg ikke om jeg kjenner noen personer som har vært utsatt for hatefulle ytringer på grunn av sin skogfinske bakgrunn de senere 50 år, men det kan selvfølgelig ha forekommet.»⁷¹

Dette stemmer godt overens med funn i NIMs rapport om at «når det gjelder skogfinner oppgir 25 % [av de spurte] at de har et positivt inntrykk og ingen at de har et negativt inntrykk».⁷²

70 Norges institusjon for menneskerettigheter, *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*, Oslo 26. august 2022 (<http://bit.ly/3E3bkWa>), side 8.

71 Helsingforskomiteen har publisert fem intervjuer med personer som tilhører de nasjonale minoritetene (<https://bit.ly/46KrmjP>), inkludert Birger Nesholen. Intervjuene er også gjengitt i kapittel fem i denne rapporten.

72 Norges institusjon for menneskerettigheter, *Op. Cit.*, side 60.

4. Hva viser forskning om holdninger?

Vollebæk-utvalgets rapport om romanifolket/taterne (2015), Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (2023) og rapporter fra Norges institusjon for menneskerettigheter (2022), Holocaust-senteret (2011-2022) og Amnesty International Norge (2023) dokumenterer alle at det finnes negative holdninger til og stereotype oppfatninger av samene og de nasjonale minoritetene i det norske samfunnet.

Disse funnene samsvarer med de opplevelsene vi har dokumentert gjennom samtaler med personer som tilhører minoritetsgruppene. Rapportene underbygger de negative erfaringene de forteller om. Hatefulle ytringer og diskriminering har gjerne rot i negative holdninger, stereotype oppfatninger og fordommer. I tillegg spiller konflikten mellom Israel og Palestina en viktig rolle når det gjelder holdninger til jødene, og konflikter mellom samisk kulturutøvelse og næringsinteresser når det gjelder samene.

Arven fra assimileringspolitikken mot taterne

Vollebæk- eller tater-/romanifolkutvalget ble nedsatt ved kongelig resolusjon 3. januar 2011. Utvalget presenterte sin rapport 1. juni 2015.⁷³ Den konkluderte med at romanifolket ble utsatt for «en hardhendt assimileringsspolitikk fra norske myndigheter», som blant annet bestod i omsorgsovertagelse av barn og bosetting, delvis med tvang. Politikken har hatt svært negative konsekvenser for gruppen, og påvirker fortsatt forholdet til storsamfunnet og myndighetene.

Utvalget fant at befolkningen og myndigheter mangler kunnskap om taternes/romanifolkets kultur og historie. Det er mange negative fordommer mot gruppen. Det ser også ut til å være manglende interesse for å skaffe seg kunnskap om gruppen. Det er lite undervisning om taternes kultur og historie i barnehage, grunnskole og lærer-/barnehagelærerutdanningen. De er derfor usynlige i dagens samfunn.

Et viktig funn er at mange tater har en sterk mistillit til norske myndigheter, som har sin rot i negative erfaringer og assimileringspolitikken. Mistilliten går i arv til nye generasjoner, og holdes ved like av fortsatt diskriminering og opplevelser av negative holdninger til minoritetsgruppen i dag.

Mange unge som selv ikke har vært ofre for assimileringspolitikken, opplever likevel at de står på siden av storsamfunnet. Mange i gruppen etterlyser tillitsskapende tiltak.

Fornorskingspolitikkenes virkninger

Sannhets- og forsoningskommisjonen ble opprettet av Stortinget 14. juni 2018. Den 9. mai 2019 innfortolket kommisjonen Skogfinnerne i sitt mandat, som hadde et tredelt sikte: (1) historisk kartlegging av norske myndigheters politikk og virksomhet overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner både lokalt, regionalt og nasjonalt; (2) beskrivelse av virkningene av fornorskingspolitikken, inkludert hvordan den har påvirket majoritetsbefolkningens syn på gruppene, frem til i dag, og (3) å foreslå tiltak som bidrar til videre forsoning.

73 NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand: Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til idag*, (<https://bit.ly/2QkpF8y>)

En av kommisjonens hovedkonklusjoner under det andre punktet er særlig relevant:

«Arven etter fornorskingspolitikken har ført til at minoritetene ofte blir sett ned på og utsatt for mobbing, hatprat, trakassering og til dels diskriminering i møte med majoritetsbefolkningen. Kommisjonens granskning viser at samer fortsatt opplever diskriminering. Den utbredte diskrimineringen av gruppene er et alvorlig samfunnsproblem.»⁷⁴

Ifølge Kommisjonen er kunnskapen særlig om kvenene og skogfinnene lav i befolkningen, mens kunnskapen om samene er noe høyere. «En betydelig andel av befolkningen er enige i negative stereotypier om gruppene.»⁷⁵

Kommisjonens rapport utdyper disse funnene i et eget kapittel, «Holdninger til samer, kvener, norskfinner og skogfinner»,⁷⁶ som gjengir en undersøkelse fra Norges institusjon for menneskerettigheter (se nedenfor)⁷⁷ og noen tidligere spørreundersøkelser.⁷⁸ I tillegg dokumenterer Kommisjonens historiske gjennomgang av norsk politikk overfor gruppene hvilke negative holdninger som motiverte fornorskingspolitikken. Kommisjonen redegjør også for personlige historier den har mottatt, som viser hvordan majoritetsbefolkningens eller myndigheters negative holdninger gir seg utslag i hatefulle ytringer, diskriminering, mobbing og andre former for urett.

Erfaringene av slik urett kan føre til lav tillit både til andre mennesker og til samfunnets institusjoner. Tidligere forskning viser likevel at samene har relativt høy tillit til institusjonene, mens tilsvarende undersøker mangler for kvenene og skogfinnenes del.⁷⁹

I Kommisjonens materiale kommer det frem at samer, kvener og skogfinner opplever negative holdninger i private sammenhenger, i skolen og i møter med myndigheter.⁸⁰ De negative holdningene kan rette seg mot språk, navn og andre kulturuttrykk. Selv lenge etter at fornorskingspolitikken offisielt ble avskaffet, sitter disse holdningene igjen på lokalt plan og hos myndigheter på ulike nivåer.

Et viktig poeng er at «ytringer som er godt innenfor det lovlige, kan oppleves som ubehagelig og utmattende, kanskje også skremmende, dersom det kommer mange av dem. Å lese én kommentar om at «du burde reise hjem der du kommer fra» etter at en har ytret seg i offentligheten, kan være håndterlig. Å lese flere titalls hver gang en ytrer seg, vil være langt mer belastende.»⁸¹ Det kan føre til at personer slutter å ytre seg og unngår politisk engasjement, og utgjør derfor et samfunns- og demokratisk problem.

74 Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen (se note 2), side 23.

75 Op. Cit., side 24.

76 Op. Cit., kapittel 24, sidene 612-625.

77 Norges institusjon for menneskerettigheter, *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*, Oslo 26. august 2022 (<http://bit.ly/3E3bkWa>).

78 «SAMINOR 2 undersøkelsen 2012-14 viste at 33 prosent av samer, 15 prosent av kvener/norskfinner, og 28 prosent av de som var både kvenske/norskfinske og samiske rapporterte at de hadde blitt diskriminert på et tidspunkt.» Op. Cit., side 619.

79 Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen (se note 2), side 612.

80 Op.Cit., sidene 322-323.

81 Op. Cit., side 620.

I de personlige historiene kommer det frem at flesteparten «føler at det er vanskelig å reagere på krenkende ytringer eller diskriminerende handlinger». Ytringene eller handlingene oppleves som ubehagelige og er vanskelig å håndtere. De skaper utrygghet og en følelse av utenforskap. Noen beskriver hvordan «de har prøvd å forsvare seg og hvordan situasjonen ikke har endret seg til noe bedre, noe som oppleves frustrerende».⁸²

Mange har derfor gitt opp å forsvare seg mot negative uttalelser rettet mot identitet, språk og kultur. De føler at det å «late» som om man bare er norsk, har blitt den enkleste løsningen.⁸³

Kommisjonen har også viktige ting å si når det gjelder offentlig forvaltnings håndtering av saker hvor samer, kvener eller skogfinner er involvert.⁸⁴ Den påpeker at det finnes noen overordnede mønstre i møtene mellom myndighetene og minoritetsgruppene:

1. Frekvensen av slike møter økte kraftig fra 1980-tallet av og frem til i dag. Det må sees i lys av at gruppene har fått sterkere rettigheter og dermed en styrket posisjon i forhold til myndighetene.
2. Men det er en «en gjennomgående mangel på overordnet samkjøring når det gjelder implementeringen av de folkerettslige forpliktelser som påligger staten. Mye tyder på at den sektorielle organiseringen av statsforvaltningen overstyrer og til dels svekker de minoritetspolitiske hensyn som skulle favne på tvers av ulike saksområder og sektorielle hensyn.»
3. Det er liten tillit mellom deler av minoritetsgruppene og norske myndigheter.

Den manglende tilliten kommer også klart til uttrykk i Helsingforskomiteens materiale.

Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) utgav i august 2022 en rapport om den norske befolkningens holdninger til samer og nasjonale minoriteter.⁸⁵ Rapporten presenterer funnene fra en undersøkelse av Kantar Public, som var rettet mot 2654 respondenter i et representativt utvalg av Norges befolkning, avgrenset til personer fylt 18 år eller eldre.

Formålet med undersøkelsen var å kartlegge holdninger i den norske befolkningen som kan påvirke menneskerettighetene til samer og nasjonale minoriteter, det vil si holdninger som kan føre til diskriminering og hatprat mot disse gruppene. I tillegg så den på hvordan tilskuere oppfatter hatprat mot minoritetsgruppene selv om de ikke er direkte mottakere av ytringen, og hvilke faktorer som kan føre til at de griper inn.

Hovedfunnene kan deles inn i fire tema.⁸⁶

⁸² *Op. Cit.*, side 621.

⁸³ *Op. Cit.*, side 622.

⁸⁴ *Op. Cit.*, side 622-624.

⁸⁵ Norges institusjon for menneskerettigheter, *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*, Oslo 26. august 2022 (<http://bit.ly/3E3bkWa>).

⁸⁶ *Op. Cit.*, kapittel 1, Sammendrag og kapitlene 5-8.

(1) *Kunnskap og erfaring*: Mange oppgav at de lærte lite eller ingenting om samer og nasjonale minoriteter på skolen. De har fortsatt lite kunnskap og kontakt med gruppene i dag. De fleste har hørt om samer og de nasjonale minoritetene, men én av tre har ikke hørt om skogfinner og én av seks har ikke hørt om kvener. Yngre vet mindre enn eldre, med unntak av om jøder og samer. Ni av ti har lært lite eller ingenting om kvener, skogfinner, romer og romani/tatere på skolen. Halvparten sier det samme om samer og én av tre om jøder. Få nevnte at de hadde lært noe om uretten mot kvener, skogfinner, romer og romani, mens noen hadde lært om overgrep mot jøder og samer.

Blant de som hadde lagt merke til nyhetssaker, oppfattet halvparten at romer og romanifolk vanligvis blir negativt fremstilt. 15 % oppfatter det samme om jødene, mens bare 6 % om samene (i Nord-Norge øker det til 11 %).

Det er lite kontakt med gruppene (70 % sier at de aldri har vært i kontakt), men betydelig større når det gjelder jøder og samer (50 %). Kontakten avhenger av geografi og øker særlig for samenes del i Nord-Norge. Kontakten oppfattes generelt som mer positiv enn negativ, men for romer og romanifolk mer negativ enn for de andre gruppene.

(2) *Holdninger*: En av tre sier at de har et negativt inntrykk av romer og romani. Det er færre som har et dårlig inntrykk av de andre gruppene. I Nord-Norge har 11 % et negativt inntrykk av samer og kvener, som er nesten fire ganger høyere enn landsgjennomsnittet. To tredjedeler tror at befolkningen generelt har et negativt syn på romer og romani, mens mellom 5 % og 11 % tror det samme gjelder jøder, samer, kvener og skogfinner. De negative holdningene ser ut til å komme av stereotypier, fordommer og kunnskapsmangel.

De negative holdningene til romer og romanifolk fører også til et behov for sosial distanse. Én av ti ville mislike å ha romer eller romanifolk som nabo, mens én av fem ville mislike å ha dem som nært familiemedlem.

Det kommer også frem at en betydelig andel er enige i negative stereotypier, som at jøder har for stor innflytelse over internasjonal økonomi og at de blir for lett krenket. En betydelig andel mener at romer og romanifolk i liten grad bidrar til det økonomiske fellesskapet (39 %) og at mange av dem er kriminelle (henholdsvis 34 % og 32 %). En tredjedel mener ikke at staten bør støtte deres kultur, språk og/eller tradisjoner. Her er tallene lavere for skogfinner (13 %), kvener (11 %) og samer (7 %).

De fleste er enige i at gruppene har opplevd urett fra den norske stat, men én av ti er uenige i dette når det gjelder jøder, romer og romani. Halvparten kan ikke svare på dette når det gjelder skogfinner.

(3) *Reaksjoner på hatprat/hets*: Hatprat aksepteres i størst grad når det er rettet mot romer og romanifolk (10 %). Bare 5 % aksepterer det når det gjelder kvener og skogfinner. Menn aksepterer hatprat i større grad enn kvinner. Lav utdanning gir også høyere «toleranse» for hatprat. Det samme gjelder de som har opplevd kontakt med gruppen som negativ.

(4) *Observasjoner av hatprat/hets*: Det er flest observasjoner av hatprat mot jøder (19 %) og samer (15 %), etterfulgt av romanifolk (12 %), romer (10 %) og kvener og skogfinner (3 %). Hatprat blir oftest observert på nettet og i sosiale medier.

56 % av de som hadde observert hatprat oppgav at ytringene var rettet mot gruppen som helhet, 17 % at de var rettet mot fremmede personer, og 6 % at de var rettet mot offentlig kjente personer. Hatprat rettet mot jøder er ofte knyttet til Israels politikk og konflikten med palestinerne. Hatprat rettet mot romer og romanifolk handler ofte om at de tigger, stjeler og snylter på samfunnet.

Det var få som tok til motmæle eller rapporterte de hatefulle ytringene.

Undersøkelsen viser at befolkningens kjennskap og kunnskap om gruppene gjennomgående er lav, særlig når det gjelder skogfinner og kvener. Hatefulle ytringer blir oftest observert når det gjelder jøder, samer, romer og romani. Det er mer negative holdninger til romer og romanifolk enn til de andre gruppene.

Fordommer mot jøder og muslimer

Holocaust-senteret (Senter for studier av Holocaust og Livssynsminoriteter) har gjennom en serie av undersøkelser og publikasjoner satt søkelys på hvordan «fordommer og hat mot muslimer og jøder kommer til uttrykk i samfunnet – både i offentligheten, på sosiale medier og som erfaring for minoritetene selv».⁸⁷ Senteret gjennomførte undersøkelser i 2012, 2017 og 2022, noe som har gitt mulighet for å se utvikling av holdninger over tid.

Ifølge undersøkelsen fra 2022, er antisemittiske holdninger i dag mindre utbredt i befolkningen enn for ti år siden.⁸⁸ Men stereotypiske forestillinger om jøder er like utbredt i 2022 som i 2017. 9,3 % har det som kan betegnes som utpregede fordommer mot jøder. 14 % i befolkningen støtter påstanden om at «verdens jøder arbeider i det skjulte for å fremme egne interesser» og at «jøder har altfor stor innflytelse over internasjonal økonomi».⁸⁹ Mange flere muslimer enn befolkningen generelt har fordommer mot jøder (26,8 %), uten at det gjør seg utslag i en motvilje og sosial avstand til jøder. Her skårer de omtrent likt som befolkningen generelt. Antisemittisme blant muslimer er mest utbredt blant menn og de med lav utdanning.⁹⁰

Et viktig funn er at ungdommer har et mer positivt syn både på jøder og muslimer enn befolkningen generelt. Det er bare 3 % som har motvilje mot jøder, og 5 % som ikke ønsker dem i vennekretsen.⁹¹ De er også tilbøyelige til å oppfatte ulike situasjoner som uttrykk for humor, særlig gjelder dette gutter.

Eksempler på situasjoner som ungdommene måtte ta stilling til var:

87 HL-senterets hjemmeside, «Muslimfiendtlighet og antisemittisme» (<https://bit.ly/40lnC5O>) og «Holdninger til jøder og muslimer i Norge» (<https://bit.ly/3SfcjdE>).

88 Vibeke Moe (red.), *Holdninger til jøder og muslimer 2022: Befolkningsundersøkelse, minoritetsstudie og ungdomsundersøkelse*, HL-Senteret, Oslo 2022 (<https://bit.ly/3Sq5PbQ>).

89 *Op. Cit.*, side 7-8. Ifølge undersøkelsen er muslimfiendtlighet mye mer utbredt enn antisemittisme, men også her går negative holdninger ned. Én av tre i befolkningen har fordommer mot muslimer, og støtter en påstand om at «muslimer passer ikke inn i et moderne vestlig samfunn».

90 *Op. Cit.*, side 8.

91 *Ibid.*

- «Når en muslimsk elev kommer inn i klasserommet, roper klasse-kameratene 'Allahu akbar' og lager maskingeværlyder». 73 % av ungdommene svarte at de ville ha syntes dette var uakseptabelt, 19 % ville ha tolket det som en spøk.
- Et annet eksempel er: «En person roper 'sistemann er jøde' når de skal løpe om kapp». Her var det litt færre, 63 %, som ville ha syntes det var uakseptabelt, mens 27 % ville ha tolket situasjonen som en spøk.⁹²

Undersøkelsen kartla også kontakt med romer, somaliere og polakker. Her kom det frem at det er mest skepsis til kontakt med romer. En tredjedel ønsker ikke sosial kontakt med romer.⁹³

Et annet viktig funn er at til tross for den målte nedgangen i negative holdninger opplever minoritetene selv en negativ utvikling når det gjelder diskriminering. Det er flere som rapporterer om negative erfaringer og skjuler sin religiøse tilhørighet i frykt for negative holdninger. En større andel muslimer har negative opplevelser, mens flere jøder skjuler sin religiøse tilhørighet (71 % versus 33 %). I sosiologisk forskning snakker man om et *integrasjonssparadoks*, der innvandrere i takt med økt integrering rapporterer om økt diskriminering. Bakgrunnen er blant annet at «integrering kan øke oppmerksomheten om utenforskap og ekskludering, og dessuten tilbøyeligheten til å tolke opplevelser som eksempler på diskriminering».⁹⁴

HL-senterets forklaring på dette er at den økte rapporteringen om negative erfaringer kan skyldes en «generell økt oppmerksomhet om diskriminerende holdninger som samfunnsproblem. Oppmerksomhet om problemene kan bidra til at minoriteter som er utsatt for slike holdninger i større grad melder fra om negative erfaringer. Inntrykket kan også være påvirket av at negative ytringer spres i digitale medier.»⁹⁵

Det kommer frem at både muslimer, jøder og befolkningen generelt ser på hets mot jøder og muslimer som «et alvorlig problem og en samfunnsmessig trussel som angår oss alle.»⁹⁶ Mange forklarer negative holdninger til jødene på grunn av den israelsk-palestinske konflikten.⁹⁷ Påstanden om at «Israel behandler palestinerne like ille som jødene ble behandlet under 2. verdenskrig» blir støttet av 33 %. Formuleringen «israelsk politikk har gjort meg mer negativt innstilt til jøder generelt» ble støttet av en fjerdedel (26 prosent) i befolkningen (og av 43 % blant muslimene).⁹⁸

Negative holdninger til samer på Facebook

På samme måte som de nasjonale minoritetene er også samene utsatt for hatefulle ytringer. Amnesty International Norge har publisert en undersøkelse om negative holdninger og stereotyper om samer på Facebook.⁹⁹

92 *Op. Cit.*, side 14.

93 *Op. Cit.*, side 9.

94 *Op. Cit.*, side 10.

95 Presentasjon av HL-senterets holdningsundersøkelse 2022 (<https://bit.ly/3u2km3c>).

96 *Op. Cit.*, side 11.

97 *Op. Cit.*, side 12.

98 *Op. Cit.*, side 13.

99 Amnesty International Norge, *Negative holdninger og stereotyper om samer på Facebook*, september 2023 (<https://bit.ly/45UQQty>). Undersøkelsen er utarbeidet for Amnesty av Analyse & Tall SA.

Ifølge undersøkelsen er hver fjerde ytring om samer på Facebook negativ. Fosen-saken – en konflikt om to vindkraftverk på Fosen i Trøndelag og reindriftsamers rettigheter – førte til en klar økning i negative kommentarer.¹⁰⁰ Facebook har 3,5 millioner brukere i Norge og er det største sosiale mediet.

De viktigste funnene er:

- Når samisk tematikk diskuteres og spesifikt nevnes i kommentarene på Facebook-sidene til medier og politikere inneholder én av fire kommentarer negative holdninger eller stereotypiske fremstillinger.
- Som en direkte konsekvens av diskusjonene om Fosen-saken økte andelen kommentarer som formidler negative holdninger og stereotyper med nesten 10 % i første halvår i 2023.
- Mest utbredt blant negative holdninger og stereotyper er at «samer hindrer fremskritt og moderne utvikling.» Nest mest utbredt er påstander om at «samer kan ikke regnes som urfolk» og at de bruker denne statusen til å fremme segregering.

Undersøkelsen er ikke avgrenset til straffbare hatefulle ytringer. Argumentet er at «det er langt flere ytringer som har alvorlige skadevirkninger, og som kan avskrekke personer fra å delta i den demokratiske debatten.»¹⁰¹

Hvor stort er problemet?

Undersøkelsene er samstemte i at det finnes et betydelig problem med negative holdninger og fordommer mot de nasjonale minoritetene. Det har et så stort omfang at det utgjør et betydelig samfunnsproblem. Det svekker demokratiet fordi personer unnlater å ytre seg av frykt for å bli møtt med hatefulle ytringer.

Riktignok avdekker HL-senterets undersøkelser en bedring fra 2011 til 2022 når det gjelder holdninger til jøder, men stereotypiene holder stand. Det er også gledelig at unge ser ut til å være mindre fordomsfulle enn eldre. Utdanningsnivå ser også ut til å være en viktig faktor. Menn kommer med flere hatefulle ytringer enn kvinner.

Det er bekymringsverdig at hets mot jøder som bor i Norge så klart har sammenheng med nivået i Israel-Palestina-konflikten. Opptrappingen av denne konflikten, med Israels massive bombing av Gaza etter Hamas' omfattende og svært brutale angrep i Israel 7. oktober 2023, førte raskt til en økning av hatefulle ytringer og handlinger mot jøder i Norge.

«Jødiske barn hetses på skolen. En ung jødisk mor fikk hjulene på barnevognen skåret opp. Om natten bankes det truende på dører til jødiske hjem. Jødiske symboler fjernes. Skolebesøk til synagogen avlyses.

Høyreekstremistene i Den nordiske motstandsbevegelsen hyllet massakren 7. oktober på sin nettside mens en Rødt-politiker i Rælingen skrev «Det var en grunn til at Hitler ville fjerne jødene» på sosiale medier.

100 For mer informasjon om saken, se Store Norske Leksikon, «Fosen-saken» (<https://snl.no/Fosen-saken>).

101 Amnesty International Norge, *Op. Cit.*, side 21.

Han har senere beklaget og er ute av Rødt. Men slikt viser hva en oppisket stemning kan føre til.»¹⁰²

I tillegg til jøder og samer, er romer og romani særlig utsatt for negative holdninger og hatprat. Ifølge undersøkelsen til Norges institusjon for menneskerettigheter hadde mellom 10 % og 19 % av befolkningen observert hatprat mot samer, jøder, romer og romani de siste 12 månedene. Hatprat rettet mot romer og romanifolk handler ofte om at de tigger, stjeler og snylter på samfunnet. Gamle fordommer ser ut til å ha overlevd selv om politikken er endret.

Vollebæk-utvalget og Sannhets- og forsoningskommisjonen bekrefter at tiår etter at Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon er det mange lokale myndigheter som ikke har fått med seg at de nasjonale minoritetene har rettigheter til ikke å bli diskriminert og til kultur og språk. Sentralt i minoritetsrettighetene står det frie valget for hver person som tilhører en nasjonal minoritet om «å bli behandlet eller ikke å bli behandlet som sådan».

Det kan se ut til at norske myndigheter har et godt stykke igjen før de lever fullt opp til de kravene som Norges internasjonale forpliktelser stiller.

102 Harald Stanghelle, «Hatets flodbølge», Aftenposten 8. november 2023 (<https://bit.ly/3Sxmg6j>). Se også: Det Mosaiske Trossamfund, «Bekymringsmelding – et varsko for det norske demokratiet», 30. oktober 2023 (<https://bit.ly/46MniQ9>).

5. Intervjuer med personer som tilhører minoritetene

Hvordan er det å tilhøre en av Norges fem nasjonale minoriteter? Selv om jøder, kvener/norskfinner, romanifolk/tatere, romer og skogfinner har de samme rettighetene som andre som bor og lever i Norge, opplever mange av dem negative holdninger og fordommer som andre ikke møter.

Helsingforskomiteen har snakket med mange medlemmer av våre nasjonale minoriteter. Noen av dem har vært villige til å stå frem med navn og bilde og fortelle om sine erfaringer og synspunkter.

Selv om gruppene har status som nasjonal minoritet, med rettigheter til egen kultur og språk, forteller de at det kan være vanskelig å uttrykke sin identitet, ta vare på kulturarven og lære seg språket. Situasjonen varierer betydelig mellom gruppene. Noen forteller at de også blir møtt med nysgjerrighet og interesse når det kommer frem at de tilhører en minoritet.

Den tidligere politikken med å assimilere gruppene lever videre i negative holdninger og kunnskapsmangel. Et betydelig antall medlem av den norske majoritetsbefolkningen har fortsatt stereotype holdninger til gruppene. Noen opplever også kritiske holdninger i egen gruppe når de står frem med sin identitet. Synlighet kan oppfattes å være negativt fordi det øker sjansen for å bli utsatt for hatefulle ytringer.

Sjikane og hets sitter særlig løst på sosiale medier, men negative holdninger kan også komme til uttrykk i mange andre situasjoner. Ofte har lokale myndigheter liten kunnskap og forståelse for gruppenes utfordringer og rettigheter.

Intervjuene ble gjort i 2022 av Lasse Thomassen, seniorrådgiver i Helsingforskomiteens kommunikasjonsavdeling.

Kristine er 24 år, studerer nordsamisk og er kven.

Hva vet folk om det å være kven?

– Det er ekstremt varierende hva folk vet. Kvenene har jo en sterk geografisk tilknytning, så det er ikke så rart at kunnskapen er litt dårligere sørpå. Men selv her [nordpå] kjenner ikke folk til grunnleggende fakta om folkegruppen. Det kan selvfølgelig også skyldes at de er redd for å trå feil, at de rett og slett ikke har de rette ordene for å prate om det. Noen tror kvener og samer er det samme.

Ja, den sammenblandingen kan nok være litt utfordrende?

– Det kan den. Samer har tydeligere identitetsmarkører enn kvener. Hvis man både er same og kven, for det kan man fint være, er det derfor fort gjort at man velger bort den mest anonyme, visuelt sett. Vi jobber for at folk ikke skal føle at de må velge mellom å kalle seg kven eller same. Her merker vi stor forskjell mellom generasjonene. De gamle synes ofte det kan være vanskelig å finne ut at man har en ny tilhørighet som man ikke visste om, eller å ha to forskjellige identiteter. De unge er betydelig mindre opptatt av dette. Hvorfor skal man ikke kunne være både same og kven samtidig? Og ikke minst norsk! Ei som kaller seg både same og kven ble skjelt ut så voldsomt på et NRK Säpmi-innlegg at de til slutt måtte stenge kommentarfeltet.

Når fant du ut at du var kven?

– Det er ikke så lenge siden. Familien vår visste vel at vi var kvenske, men de følte at vi hørte mer hjemme i Finland. Det tok også litt tid å innse at jeg var noe jeg ikke trodde jeg var. Familiemedlemmene har vært åpne om det, men heller ikke frontet det. Da jeg først fikk snusen på det, var det ingen vei tilbake! Etter litt undersøkelser viste det seg at 6 av 8 oldeforeldre ikke hadde norsk som morsmål. Dessverre har dette språket gått tapt allerede i neste ledd, med mine onkler og tanter og foreldre – ingen av dem snakker noe annet enn norsk. Og da melder jo raskt spørsmålet seg: kan man være kven uten å prate kvensk?

Ja, kan man være kven uten å prate kvensk?

– Klart man kan. Selv om språket ikke snakkes av så mange, så finnes folket. Og jeg håper og tror at det kvenske språket skal få en oppblomstring. Myndighetene må ta tak, og prioritere morsmålsundervisning samt opplæring i kvensk i høyere utdanning. Vi får veldig lite omtale i nasjonale medier. Men så sender plutselig statsministeren en videohilsen på kvenfolkets dag, og da eksploderer det. Slik små ting kan gjøre en stor forskjell for folks kunnskap om kvener. NRK har også en satsning, NRK Kvääni, med veldig flinke folk som lager nyheter på kvensk.

Hvordan ser du på fremtiden?

– På en side er jeg fylt av optimisme. Det er en del gode bevegelser. Men det er også en del utfordringer. Vi har lovfestet språkopplæring, men mange tolker dette som at finsk duger like godt. Kvenske barn ønsker å lære kvensk, og når finsklæreren ikke engang markerer kvenfolkets dag, blir de lei seg. For kvener er det ikke bare fornorsking, men også forfinsking. Det ugyldiggjør hele vår historie, vår kultur og vårt språk.

Vi har også en jobb å gjøre for å bekjempe negative holdninger. Studier viser at kvener og samer blir mer mobbet. Kommentarer på Facebook som «Kven er ikke ekte – dere har funnet det opp» eller «Hvorfor ser kvenske folk asiatiske ut?» er direkte ignorante.

Natalina er 42 år, jobber som tolk ved domstolen og er rom. De første årene av livet ønsket hun å skjule sin identitet.

– Jeg sa gjerne at jeg var fra Iran – for å unngå vanskeligheter. Det hender fortsatt at jeg holder identiteten min skjult, i visse tilfeller, men vi er mer akseptert i dag enn vi var før.

Natalina opplever at hennes egen gruppe i stor grad oppfattes med negative holdninger i det norske samfunnet. Både fra myndighetenes side og fra samfunnet ellers.

På hvilken måte kommer disse negative holdningene til uttrykk?

– Jeg har opplevd diskriminerende prat mange ganger, fra fremmede, butikkpersonale og i barnevernet. Jeg og familien blir ofte fotfulgt av butikkpersonale eller sikkerhetsvakter når vi går inn i en butikk eller på et kjøpesenter.

Én gang opplevde jeg å bli politianmeldt for å ha spist en sjokolade før jeg kom frem til disken for å betale for den, selv om jeg forklarte at jeg hadde diabetes og hadde fått føling. Det er klart det er forskjellsbehandling.

Men gjelder dette myndigheter og offentlige institusjoner også?

– Ja, vi har eksempelvis hadde mye trøbbel med barnevernet. Vi er redde for dem. Barnevernet forstår oss ikke, og de feilinformerer barna. Det er fortsatt det største problemet vårt i dag.

Dere har også et eget senter på Ryen i Oslo?

– Ja, senteret på Ryen betyr mye for oss. Det er et viktig samlingsted som blir mye brukt. Her kan vi stå sammen og bruke vårt eget språk.

Vi er som dere, bare litt mer høylytte og med en litt annen kultur.

Natalina er svært engasjert i spørsmål knyttet til rom. Men hun er ikke tilknyttet noen organisasjon eller parti. Hun holder foredrag og er involvert i et prosjekt med å dokumentere historien til romer i Norge (i samarbeid med Holocaust-senteret). Hun har holdt flere foredrag for politiet.

Vi møter **Birger** på Svullrya i Finnskogen. Han er en svært engasjert mann, arbeider ved Norsk Skogfinsk Museum og er aktiv i organisasjonen Skogfinske interesser i Norge.

Har du alltid vært en like engasjert skogfinne?

– Min farmor er av skogfinsk slekt fra Finnskogen. Hun giftet seg med en bonde i en norskbygd og jeg ble født og vokste opp der. I familien var det aldri prat om den skogfinske bakgrunnen. Det fant jeg ut selv oppe i tenårene. Det er veldig typisk for min generasjon at vi ikke fikk rede på den skogfinske bakgrunnen. For

mange familier kanskje fordi man ikke visste om det, eller ikke visste så mye om det, eller fordi det ikke var relevant i de livene man levde. For noen familier var det nok også for ikke å skille seg ut som noe annet enn en «vanlig norsk» familie. Dette var nok relevant for en del av de familier som flyttet ut av skogfinske områder og bosatte seg i norske bygder.

Har du støtt på utfordringer i så måte, som ung eller voksen?

– Som ung har min skogfinske bakgrunn ikke vært utfordrende. Ettersom jeg vokste opp i en norskbygd hadde verken jeg eller mine omgivelser noe søkelys på dette. Det utfordrende startet etter at jeg begynte å arbeide med bevaring av skogfinske kulturminner fra midt på 1970-tallet, først som ansatt ved Gruetunet Museum. Da museene Gruetunet og Finnetunet midt på 1990-tallet begynte å arbeide med planer for et eget skogfinsk museum, og planene for den store museumsreformen kom i gang, startet en massiv motarbeidelse.

I begynnelsen fra enkelte andre museer, som aktiviserte samme massive motstand i offentlig forvaltning – først i Hedmark fylkeskommune og deretter i Kulturdepartementet. Kulturdepartementet var den instans som drev motstanden mot at det skulle opprettes et eget frittstående Norsk Skogfinsk Museum lengst – helt fram mot 2020. Det meste av denne motstanden fra institusjoner og det offentlige var åpenbart koblet til at museets hovedtema var skogfinnenes historie og kultur – og dette etter at Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter var ratifisert av Norge i 1999.

Museumsreformen førte til at det i kulturkapitlet i statsbudsjettet ble etablert post 70 under kapittel 328 «Det nasjonale museumsnettverket», der de aller fleste museer med statlig driftstilskudd ble plassert. Men de to nasjonale museene Norsk Skogfinsk Museum og Jødisk Museum i Oslo står fremdeles på post 78 «Andre museums- og kulturverntiltak» som skal dekke «tilskudd til ymse faste tiltak på museums- og kulturvernområdet. Dette gjelder bl.a. særskilte museer ...». Jeg mener det må ligge en bevisst tenkning til grunn når en nasjonal minoritets nasjonale museum ikke er plassert under posten «Det nasjonale museumsnettverket».

Hvordan opplever du at interessen for skogfinner og den skogfinske arven er i dag?

– Det er en betydelig interesse for skogfinnene, og interessen er voksende – ikke minst på grunn av DNA-testing, som gir mulighet for å få dokumentasjon på en eventuell skogfinsk avstamning. I tillegg kjenner mange til elementer fra den rike kulturtradisjonen vår, eksempelvis røykbadstutradisjon og neverhåndverk. Og selv om ikke alle har hørt om skogfinnene (gruppen har vært kjent under flere andre navn, som 'finnene', 'finnene på Finnskogen», osv.), så har kjennskapet en ganske god geografisk spredning. Som ansatt på Norsk Skogfinsk Museum holder jeg etter anmodning flere dusin foredrag og omvisninger i løpet av året.

Har du opplevd hatefulle ytringer selv eller kjenner du til andre som har opplevd dette?

– Jeg har aldri opplevd det fra noen i den allmenne befolkningen. Derimot har jeg opplevd det, også i skriftlig form, i forbindelse med arbeidet for å etablere Norsk Skogfinsk Museum. Noen personlige karakteristikker ble ansett som så graverende og injurierende at dokumenter ble unntatt offentlighet av offentlig forvaltning.

På ungdomsskolen på 1960-tallet overhørte jeg at personer fra Finnskogen fikk slengt verbale karakteristikk som «finnjævel» etter seg. Det er også noen eldre artikler som omtaler andre eksempler på hvordan skogfinner ble omtalt i omtrent samme tid.

Generelt vet jeg ikke om jeg kjenner noen personer som har vært utsatt for hatefulle ytringer på grunn av sin skogfinske bakgrunn de senere 50 år, men det kan selvfølgelig ha forekommet.

Det er et stort tankekors at det er noen av de øverste offentlige miljøer som lengst har motarbeidet de høyest prioriterte interessene fra det samlede skogfinske interesse miljøet, og at denne motstanden har vært massiv og vedvarende gjennom det meste av tiden da Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter skulle være rettesnor for politikk og behandling. Norsk Skogfinsk Museum har ikke fått økning for noen nye stillinger i driftstilskudd fra staten de siste 14 år. Museets manglende ressurser gjør at både eldre mulige informanter og andre muligheter for å sikre dokumentasjon om skogfinnerne og deres kultur har gått tapt.

Linn Iren visste ikke at hun var romani før hun var 17 år.

Hvordan hadde det seg at du ikke fikk vite noe på et tidligere tidspunkt?

– På grunn av fornorskingen og assimileringen hadde min mor tatt et aktivt valg om å holde det hemmelig. Moren min fortalte meg og søsknene om at vi var romani da jeg var 17. Jeg opplevde det som et slags identitetstap. Men tror det var grunnen til at jeg ble så interessert.

Hvordan reagerte du på din mors budskap?

– Som en ungdom midt i puberteten som forsøker å finne sin egen identitet, ble det for mye for meg, jeg fikk sjokk. Jeg var veldig stolt av å være norsk, så jeg begynte å grine og syntes det var for mye nytt å forholde seg til. Mamma rådet meg til å ikke fortelle det til noen, da hun selv hadde kjent på konsekvensene av å være åpen. Jeg klarte ikke å forestille meg at rasisme og fordommer fortsatt kunne eksistere i det moderne Norge, så jeg fortalte vennene mine alt sammen. Det viste seg at mamma hadde rett.

– Jeg hadde på en måte ikke noe støtteapparat, eller noen å snakke med dette om. Så da fortalte jeg det til vennene mine, men de visste jo ingenting, så da ble det fort «stygt». De satte på Sigøynerblod av Kaizers på «non-stop repeat» på en 8 timers biltur. De fikk også Google Translate til å lese opp ord høyt i klassen: tater, gull, stjele, reise. Det hjalp ikke før jeg hylgrein, og selv da fikk jeg beskjed om å ikke ta så på vei. De er ikke mine venner lenger, men jeg holder ikke noe mot dem nå.

Du har vært og er politisk aktiv. Har folk kommentert din romani-tilhørighet i politikken?

– Jeg har, som alt for mange andre yngre kvinner, fått trusler fra eldre sørlendinger for å ha vært synlig i politikken. At det har noe å gjøre med min romani-bakgrunn, tror jeg ikke.

De få som tør å kommentere min tilhørighet, gjør det gjerne bak et tastatur og da i form av rasistiske eller diskriminerende GIF-er i kommentarfelter. Den mest skremmende opplevelsen jeg har hatt per dags dato, var

da en representant i bystyresalen i Kristiansand, delte negative kommentarer og holdninger til oss romanifolk og romer. Personen beskrev oss og lagde et skille mellom «de late» (romani) og «de skitne» (rom). Utenom disse opplevelsene har jeg flere ganger fått høre fra utenforstående at jeg er heldig som er blitt blond i håret. Det blonde håret har forresten også satt en stopper for at folk tror på meg når jeg forteller om strukturell rasisme, eller for å komme inn i møter hvor kun minoriteter er invitert. Det blonde håret gjør at jeg må «forsvare» meg selv som minoritet.

Det er verdt å merke seg at de negative holdningene i bystyret og i lokalavisa skapte en farlig presedens for samfunnet ellers. Det ble kultur for å omtale både romani og rom på en negativ måte (ikke alle klarte å skille mellom gruppene heller). Dette førte igjen til at ungdommer satte fyr på romcamper og folk som solgte ting på gaten generelt fikk mer hat.

Du har tatt et aktivt valg om å være tater. Føler du at du kjenner din egen kultur?

– For noen år siden syns jeg dette var veldig vanskelig. Jeg kan ikke språket, får ikke reist og jeg kjenner ikke kulturen så godt som jeg ønsker. Jeg syns det var vanskelig å si at jeg var en av dem, når jeg ikke fylte alle «kriteriene». Men så kom jeg på at dette faktisk ikke er min feil. Det er ikke jeg som har glemt språk og kultur, det er den norske stat og kirke som har tatt det fra meg. Og, jeg kan kjempe for å få det tilbake, alt sammen. Sammen med organisasjonene og folkene som kjemper for rettferdighet, kan jeg det. Jeg tror det er viktig å huske at du ikke kan bli mindre norsk eller mindre reisende, enn det du velger selv. Det er din identitet, og den er det du selv som har definisjonsmakt over.

En gang i fremtiden, etter at kampen er over, skal jeg puste lettet ut og bruke tiden min på å lære meg å lage fantastiske kniver, kjøkkenredskaper, flette kurver og lignende. Kanskje det kunne vært noe, i og med at det tradisjonelle arbeidslivet åpenbart ikke passer meg. Det er alltid lov å drømme.

Yuval er 25 år, født og oppvokst i Oslo og jøde.

Man forstår raskt at Yuval er en engasjert type. Han har frekventert som leder på sommerleirer, fotballaktiviteter og til med vært med på å utvikle andre ledere.

Vil du si at du er over snittet engasjert?

– Jeg tipper nok det. Og det er nok også mange av de menneskene jeg tilbringer tid med. Da utvikler det seg fort en kultur for å være engasjert.

Hvordan er det å være jøde i Norge i dag?

– Jeg tror det varierer basert på hvor tydelig du er. For min del begynner det allerede med navnet mitt, Yuval. «Hvor er du fra?» «Ah, du er jøde?», og da er vi i gang. Andre ganger kan det være at jeg sier nei til et arrangement fordi jeg allerede har sagt ja til noe i regi av menigheten. «Hva skal du?», og så har du en fin inngang til å forklare litt om hva du er med på. Jeg vet at det finnes nynazistiske miljøer i både Oslo og Trondheim, hvor jeg studerer, men de jo heldigvis ikke så mange. Det er for eksempel veldig sjeldent jeg lar være å si at jeg er jøde. I alle fall «in real life».

Men ikke på sosiale medier, altså?

– Jeg er ikke så glad i sosiale medier. Det er vanskelig å få til en god, forståelsesfull samtale og ikke minst en konstruktiv debatt. Det er også mye lettere for folk å komme med hatefulle ytringer på nett. Negativ omtale av jøder er veldig tilgjengelig på nett, men jeg oppsøker ikke dette.

Jeg har også en del venner som sprer konspirasjonsteorier uten å tenke at det er det, og som eksempelvis sammenligner jødernes behandling av palestinerne med Holocaust. Det er ekstremt få av disse som har en anti-semittisk agenda, men det er lett å hoppe på og gi en «like» her og der.

Hvordan opplever du at jøder blir omtalt i nasjonale medier?

– Jeg opplever at fremstillingen av jøder og Israel er unødvendig dikotomisk. Når det blusser opp i Israel-Palestina-konflikten, så kjenner vi jøder det på kroppen. Norsk media legger opp til at man må være for eller mot. De skiller ikke mellom jøder som bor her eller der, Israel-jøder versus andre jøder, det militære eller det sivile. Folk, inkludert mange journalister, har ikke kunnskap. Forvirringen går utover oss. Da øker også frekvensen av spørsmål som «Hva synes du egentlig om Israel-Palestina-konflikten?». De tror automatisk at jeg er anti-Palestina fordi jeg er fra Israel. Jeg må forsvare meg, forklare og generelt være velinformert. Jeg blir ikke like satt ut lenger, jeg stiller spørsmål tilbake. Noen er bare nysgjerrige – det er jeg alltid åpen for. Andre prøver å utfordre meg.

Hvor finner man den nyanserte debatten?

– Jeg har god erfaring med å snakke med folk på studiet (for å bli ingeniør). Folk er interesserte og nysgjerrige, og jeg har fått dele enkelte tradisjoner med medstudenter og romkamerater. Jeg har opplevd mer kritiske spørsmål i jobben som Veiviser. Det finnes mange konspirasjonsteorier og rare oppfatninger, men det er nettopp derfor jeg mener at det er viktig å gå i dialog med folk.

Derfor sier jeg med stolthet at jeg er jøde. Det er en fantastisk mulighet til å korrigere oppfatninger og peke på felles trekk med for eksempel andre minoriteter.

6. Metodene vi har brukt i arbeidet med denne rapporten

Rapporten er basert på et stort antall samtaler og intervjuer fra 2021 og frem til 2023, dels med enkeltpersoner, dels med grupper av personer som tilhører en nasjonal minoritet. Noen av samtalerne var strukturerte, det vil si vi gikk gjennom et antall spørsmål som satte søkelys på om personen selv hadde opplevd hatefulle ytringer eller hadde observert slike ytringer rettet mot andre. Andre samtaler var friere, hvor vi ønsket å få inntrykk av hvordan personen opplevde sin situasjon som tilhørende en minoritet i bredere forstand. Mange av de vi snakket med kom med personlige erfaringer fra møter med lokale myndigheter, fra sosiale medier og fra ulike situasjoner i hverdagen.

Når vi ble fortalt av en person at vedkommende hadde opplevd eller observert hatefulle ytringer, fulgte vi opp med spørsmål om hva som ble sagt og i hvilken sammenheng. Rapporten gjengir likevel svært få eksempler på slike ytringer, fordi vi ikke ønsker å videreformidle dem. For oss er det klart at mange av de ytringene vi fikk høre om faller inn under begrepet hatefulle ytringer selv om ikke alle er straffbare.

Vi hadde også møter med institusjoner som har gjennomført undersøkelser av holdninger til minoritetene. Møtene ble brukt til å teste ut våre hovedkonklusjoner fra samtalerne og å bli informert om funn fra undersøkelsene. Vi har også gått gjennom relevante rapporter.

I tillegg har Helsingforskomiteen en lang historie med kontakt med og rapportering om situasjonen til romanifolket/taterne, som denne rapporten drar veksler på.

Til sammen har de ulike informasjonskildene gitt et samstemt bilde av situasjonen når det gjelder hatefulle ytringer, som kommer til uttrykk i rapporten.